

Uluslararası Bir Bağlamda Devrim: Jeopolitik Rekabet ve Kapitalist Dünya Ekonomisi¹

Revolution in International Context: Geo- political Competition and the Capitalist World Economy

Michael S. Kimmel²

Çeviren: Fahri Çakı³

Yapısal Analiz İhtiyacı

Yapısal-olmayan devrim teorisyenleri birçok çeşitli örneklere uygulanabilen ve geniş bir olgular bütünü açıklayabilen devrim modelleri kurmaya giriştiler ki bu olgular başkaldırı ve anlık toplu infilaklardan organizeli ve planlı devrimci sosyal hareketlere kadar değişebilir. Fakat görmüş olduğumuz gibi, bu modeller devrimlerin meydana geldiği durumlar ile tüm gerekli elementlerin mevcut olmasına rağmen devrimlerin meydana çıkmadığı durumlar arasında ayırım yapabilme gücünde değildiler. Ayrıca, onlar çoğu zaman belirli kültürler içindeki özel tarihi koşullara karşı duyarlı olmamakla bilinirler. Öyle görünüyor ki, global uygulanabilirliği olan bir teori yaratma çabalarında bu modeller herhangi özel bir devrimsel durumun kendine özgü boyutlarını görmezden gelirler.

Bu nedenle uygun bir sosyal bilimsel devrim açıklamasının *tarihsel* olmak zorunda olduğunu savundum; biz yerel kültürel geleneklerle, dini değerlerle ve ideolojilerle ve insanların sahip olabileceği milli kimlik anlayışıyla bağlantılarına dikkat ederek herhangi bir devrimin tarihsel kendine-özgüllüğünü incelemeliyiz. Bir devrim hakkında gerçekten belirleyici olan şeyin ne olduğuna ilişkin bir açıklama inşa ederken, bu tarihi farklılıklara ve kendine-özgüllüklere duyarlı kalabilmemiz fakat

¹ Michael S. Kimmel'in *Revolution A Sociological Interpretation* adlı eserinin (1990. Philadelphia: Temple University Press) dördüncü bölümünün (s. 83-115) tercümesidir.

² Prof. Dr., Stony Brook University, Department of Sociology.

³ Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

onların bizi farklı devrimsel durumlar arasındaki ortaklıkları görmemize engel olmamaları için devrim araştırması aynı zamanda *karşılaştırmalı* olmalıdır.

Herhangi bir devrim açıklamasının devrimci toplumu daha geniş bir çerçeveye içinde ele alması da ayrıca önemlidir. Devrimler birbirinden kopuk ülkeler içinde yer almazlar, aksine diğer ülkelerle, hem komşu hem de uzak milletlerle, ekonomik ve siyasi ilişkiler sürdüren ülkelerde yer alırlar. Belirli bir ülkedeki bir devrimi incelemek ve o ülkeyi bu daha geniş vizyon alanına yerleştirmekte başarısız olmak, kontekstsiz ve çarpık bir açıklama üretecektir.

Milletler arasındaki bağlantılar tarihi sebepler için olduğu kadar teorik sebepler için de önemlidir. Devrim, bugün onu anladığımız anlamda, nispeten modern bir olgudur, son üç yüzyıla özgü bir olgu. İncelediğimiz devrim modellerinin çoğu sınırlı sayıda empririk örneklerin araştırılması ve onlardan genelleme yapılması yoluyla geliştirilmişlerdir: İngiltere (1640-60 ve 1688), Fransa (1789), Rusya (1917), Çin (1949) ve ayrıca Meksika, Vietnam, Angola, Nikaragua, İran, Türkiye, Mısır ve Küba gibi daha az bilinen örnekler. Bir anlamda, 17. yüzyıl ortalarındaki İngiltere devriminden önce sosyal bilimcilerin kullandığı anlamda gerçekte “devrimler” yoktu. Eğer 17. yüzyıl ortası İngiltere’sinden günümüze kadar devrimleri açıklayacaksa, geçmiş üç asır boyunca dünya çapında meydana gelen sosyal yapının iki merkezi dönüşümüyle ilişkisi içinde devrimi tartışmalıyız. Bu iki süreç şunlardır: kapitalist sanayileşme ve devlet merkezileşmesi.

Devrimler farklı toplumlarda farklı zamanlarda ve oldukça farklı sebeplerle meydana gelirler fakat devrimler daima sanayileşmenin ve devlet merkezileşmesi sürecinin dinamiklerine yönelik bir dizi karşılıklı ilişkilidirler. Bu iki güç üzerimizde çok büyük, hatta belki belirleyici, etkiye sahiptir ki kendi benlik anlayışımızı şekillendirirler; kişisel ve milli bir kimlik geliştirdiğimiz konteksti sağlarlar. Charles Tilly (1985b: 147) şöyle yazar: “dolaylı veya dolaysız şekilde özel değişimleri dönemin iki karşılıklı-bağımlı (interdependent) temel sürecini birbirine bağlamayan geçerli bir uzun-vadeli yapısal değişim çözümlenmesi düşünmek zordur ki bu iki süreç şunlardır: bir milli devletler sisteminin yaratılması ve dünya çapında bir kapitalist sistemin oluşumu.”

Sanayileşme, teknoloji dönüşümünden veya üretilen ürünlerin tiplerinden veya onları üretmek için kullanılan makinelerden daha fazla bir muhtevaya sahiptir; sanayileşmenin insani sonuçları pazar için üretim yapan köylülerin, çiftçilerin, zanaatçıların, esnafın -peti burjuvazinin-işçileşmeye doğru sosyal dönüşümünü içerir. Bu *işçileşme* süreci en önemli çağdaş sosyal süreçlerden biridir. Bugün bile, dünyanın yarıya yakın bir kısmı köylülerden oluşmaktadır. Fakat bu sayı muhtemelen 1910'daki dünya köylü sayısının yarısıdır ve bu sayı muhtemelen 1880'deki sayının yarısından daha azdır. Nispeten bağımsız köylülerin işçilere dönüşümü global sanayileşmenin merkezi süreçlerinden biridir ve bu herhangi uygun bir devrim açıklamasında merkezi bir tema olmaya devam etmektedir.

Uluslararası ekonomik alanda devrimin yeri uygun bir devrim teorisi kurmakta esastır. Siyaset bilimcisi John Dunn'un bu yüzyılda yer alan devrimler hakkında yazdığı gibi "tüm başarılı 20. yüzyıl devrimleri, ... geleneksel ekonomik adaptasyonları bozan bir yolla uluslararası kapitalist ekonomiye entegre olmuş olan veya gelecek ekonomik gelişmeyi aşırı derecede güçleştiren ülkelerde yer almıştır" (Dunn, 1972: 249). Global ekonomiye entegrasyon iç ekonomik ilişkileri dönüştürür ve yerli milli gelişme stratejilerini bozar.

Benzer şekilde, global siyasal arenaya entegrasyon milli siyasal düzenlemeleri de dönüştürür. Geçmiş üç asrın, köylülerin işçileşme yönünde global dönüşümüne şahitlik etmesi gibi, yine bu üç asır, kimlikleri merkezi siyasal otoriteden siyasal bağımsızlıkta yatan birçok farklı grubun siyasal birleşimine de şahitlik ettiler. Siyasal gücün aşamalı merkezileşmesi önceden bağımsız olan bu insanları *vatandaşlara* dönüştürdü, tümü aynı merkezi siyasal otoriteye tabi vatandaşlar. Önceden bağımsız alt-kültürlerin (Bask'lar, Bretonlular, Korsikalılar, Quebeciler, Tirollular, Galliler, ve İskoçyalılar gibi) hepsi Fransa'da, İspanya'da, Kanada'da, İngiltere'de ve diğer milli devletlerde merkezi siyasal otoriteye tabi duruma geldiler. Millet oluşturma süreci, bu etnik, coğrafi, dilsel ve kültürel bölgelerin sindirilmesini ve onların milli bütünlük içerisine katılmasını içerir. Örneğin bağımsız bir Breton balıkçısının büyük bir balıkçı filosu için çalışan bir Fransız vatandaşına veya Basklı bir çobanın özel bir fabrikada çalışan bir İspanyol'a dönüştürülmesi süreci önemli bir ölçüde siyasal ve ekonomik kırıklık

yaratır ki bu kırgınlık kolayca devrimci bir sosyal hareketi ateşlemek için kullanılabilir.

Bu noktada, okuyucular benim Marksist teoriden ayrılma noktalarımın birini şimdiden fark edeceklerdir -sonraki bölümlerde önemli olacak bir nokta-. Marks, üretim ilişkileriyle güçleri arasındaki çelişkilerin zaten ezilen bir işçi sınıfının yaygın bir sefaletleştirilmesi sonucunu verecek derecede ilerlediği ülkelerde devrimin meydana geldiğini savunurken, ben devrimlerin gerçekte işçileştirme (proleterianization) sürecinin sonundan ziyade *başlangıcında* yer aldığını düşünüyorum. Devrimci direniş çok sıklıkla insanların sanayileşme ve devlet-kurma süreçlerine direnme çabalarından doğar; devrimciler vatandaşlar ve işçiler olmaya karşı çıkarlar çünkü bu ekonomik otonominin ve siyasal topluluğun kaybını içerir ve dolayısıyla onların eksiksiz insanlar olarak kendi benlik anlayışlarına karşı bir tehlike doğurur. Devrimler umutsuz bir halkça yapılmazlar, *Manifesto*'nun o meşhur son satırında Marks'ın ifade ettiği gibi “zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan” bir emekçi sınıf tarafından değil, kapitalist sanayileşme ve devlet merkezleşmesi süreçlerinin kontrol edilmeden ilerlemesine izin verildiği takdirde kaybedecek çok şeyleri olacağına inanan bir halk tarafından gerçekleştirilirler. (Bu aynı zamanda bugün dünyada niçin bu kadar çok sosyal hareketin hem siyasal birleşim sürecine hem de ekonomik otonomilerinin aşamalı erozyonuna direnen bu bağımsız (unincorporated) etnik grupların sonuçları olduğunu da açıklayabilir. Bu söylediğimiz hem Batı için -örneğin Bretonlar, Korsikalılar, Basqlar, Québécoisler, Galliler- hem de Doğu için geçerlidir ki Doğu bloğunda *perestroika* Estonyalılar, Letonyalılar, Lituanyalılar ve Ermeniler tarafında, tam olarak kültürel özellikleri, birçok diğer özellikleri içerisinde, muhtemelen Korkunç İvan'dan beri Rusya tarihinde en büyük devlet merkezileştiricisi olan Stalin tarafından bastırılan etnik milliyetlerde öfkeli kırgınlıklara yol verdi).

Kapitalist sanayileşme ve devlet-kurmanın belirleyici önemi sosyal bilimlerdeki yapısal devrim teorileri için en önemli özelliği oluşturur. Devrimler, özlerinde, kapitalist endüstrileşme ve devlet merkezleşmesi hakkındadırlar ve bu süreçler yapısal teoriler için temel çerçeveyi sağlarlar. Gelecek üç bölümde, bu yapısal teorileri inceleyeceğiz ve endüstrileşme ve devlet-kurma süreçlerini oluşturan üç yapısal elemente

verdikleri farklı ağırlıkları araştıracağız: küresel birbirine-bağımlılık, sınıf ilişkilerinin dönüşümü, ve siyasal ilişkilerin dönüşümü.

Bu bölümde, devrim için uluslararası konteksti vurgulayan çeşitli teorileri inceleyeceğiz. Eğer kapitalist endüstrileşme ve devlet merkezileşmesi devrimin dinamiklerine şekil veren ikiz süreçler ise, herhangi uygun bir devrim açıklaması bireysel milli devletin gerisine gitmek ve devrimlerin içinde yer aldıkları uluslararası kontekstin dinamiklerini tartışmak zorundadır. Endüstrileşme elbette küresel bir kontekst içinde yer alır, uluslararası rekabet, ticaret ilişkileri, bankacılık ve finansal işlemler konteksti, bunların hepsi giderek artan bir ölçüde küresel düzeyde meydana gelmektedir. Ekonomiler giderek artan bir şekilde bir banka, finansal kurumlar, tahvil ve bono ticareti küresel ağı yoluyla birbirleriyle bağlı hale gelmektedirler. Devrimler, kısmen, milli ekonominin bu artan küreselleşmesine, tek milli ekonominin kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşmesine yanlılardır.

Aynı zamanda, devlet merkezileşmesi de uluslararası bir kontekste, milli devletler arasındaki küresel politik rekabet konteksti, meydana gelir. Çok sıklıkla bu rekabet, askeri rekabetler, sömürgeler ve müttefikler için jeopolitik rekabet ve diğer tüm seçenekler başarısız kaldığında, milli politik rakipler arasında savaşlar şeklini alır. Devrimlerin ardışıklığı -örneğin birçok devrimci zuhuratın savaşlardan hemen sonra meydana gelmesi- direkt olarak bu uluslararası analiz düzeyince etkilenir. Ancak, bunun da ötesinde, siyasal rejimlerin içsel grupları kendi bünyelerine katmak için benimsedikleri strateji türleri sıklıkla artan jeopolitik rekabete yanlılardır. Örneğin, bir çok özerk etnik grup coğrafi olarak marjinal bölgelerde yaşadıkları için, bu marjinal sınırları kendine dahil etme dürtüsü potansiyel olarak hassas coğrafi ileri karakolları destekleme ve düşman bir komşu ülke tarafından işgal edilme ihtimaline karşı bu alanlardan siyasal sadakati garantileme arzusuyla eşzamanlı olarak teşvik edilebilir. Devlet kurma, hem içsel olarak, kendi vatandaşlarıyla, hem de dışsal olarak, silahlı ve potansiyel olarak tehlikeli milli devletler önünde, devrimci muhalefetin gelişimi için diğer yapısal parametreyi hazırlar.

Eğer uygun bir devrim açıklaması kuracaksak, uluslararası ekonomi ve küresel jeopolitik rekabet, analiz edilmek zorunda olan merkezi yapısal bir nitelik kazanırlar. Bu bölümün geri kalan kısmında, uluslararası sistemin farklı yüzlerini vurgulayan ve onu devrimci olayların

sahnelendiği kontekst olarak görmekten onu tüm sosyal değişim açıklamaları için tek analiz ünitesi olarak değerlendirmeye kadar ona farklı ağırlıklar layık gören birkaç teorisyenin eserlerini inceleyeceğiz.

Marxist Arkaplan

Marx, feodalizmden kapitalizme geçişteki uluslararası ekonomik alanın merkezi rolünü fark etmişti. Kariyerinin sonraki dönemlerinde, sınıf ilişkilerinin üretim düzeyindeki merkeziliğini vurgulamış olsa da, Marx'ın önceki çalışmaları içsel ekonomik gelişmeleri iten bir dışsal güç olarak uluslararası pazarın çerçeveleyici özelliklerine ilgi gösterir. Marx, sermayenin coğrafi sınır tanımadığını ve dolayısıyla gittiği yer her neresi olursa olsun oradaki ekonomik ilişkileri aşağı yukarı aynı şekillerde dönüştürdüğünü savundu. Örneğin, *Alman İdeolojisi* adlı eserinde Marx, “çeşitli bireylerin ve ülkelerin ürünlerinin değiş-tokuşundan başka bir şey olmayan ticaretin arz ve talep ilişkileri yoluyla bütün dünyaya hükmetmesinin” nasıl mümkün olduğunu sorarak pazarın egemen gücünü tartışır (Marx, 197: 162).

Benzer şekilde, *Komünist Manifesto* adlı çalışmasında, Marx feodalizmden kapitalizme tarihi geçişin kapitalist ticaretin dönüşümcü gücüyle açıklanabileceğini savunur:

“Amerika'nın keşfi, Ümit Burnu'nun dönülmesi, yükselen burjuvazi için yeni sahalara açtı. Doğu Hindistan ve Çin pazarları, Amerika'nın kolonileştirilmesi, diğer kolonilerle ticaret, değişim araçlarındaki ve mallardaki artış genel olarak ticarete, denizciliğe, endüstriye önceden bilinmeyen bir itici güç sağladı ve bu suretle sendeleyeni feodal toplumdaki devrimci elemente de itici bir güç, hızlı bir gelişme sağladı” (Marx, 1978: 474).

Dolayısıyla, dünya pazarı, kapitalist gelişmenin bir sonucu olarak değil bir nedeni olarak öne sürülür. Pazarın bu nedensel gücü etkisini bireyler üzerinde de hissettirir. Marx der ki, kapital, “insanlar arasında *universal* bir ilişki” yaratır ve bu ilişki de “tüm uluslarda aynı anda ‘mülkiyetsiz’ yığın olgusunu üretir (evrensel rekabet), her ulusu diğer ulusların devrimlerine bağımlı hale getirir ve son olarak *dünya-tarihli* ampirik olarak evrensel bireyleri yerel bireylerin yerine koydu (Marx, 1978: 162). Bu nedenle kapitalizm, hem “bireyler” yaratmak hem de tüm bireyleri

eşzamanlı olarak aynı yapmak gibi ironik bir etkiye sahiptir. İdeolojik olarak, kapitalizm, bireysellik ideolojisi için gerekli koşulları yaratır fakat aynı zamanda bireysel otonomi ihtimalini yok eden maddi koşulları da yaratır. Ve fakat bireysel otonominin bu yok edilişi, bireysellik illüzyonuyla birlikte gitse bile devrimci bir proleterya sınıfının gelişmesi için bir önkoşuldur. Bu sınıf farklılıklarından ziyade benzerliklerinin bilincinde ve dolayısıyla ortak devrimci eylem için birleşebilme yeteneğinde bir sınıftır.

Böylece, öyle görünüyor ki, Marx, dünya pazarının etkisinin ulusal siyasal olayların parametrelerini kurmaktan çok daha derin olduğuna inanmaktadır; gerçekten, dünya pazarı, süreci harekete geçirerek, ulusal siyasal yapıları ve geleneksel yerel-olarak-temellenmiş kimlikleri de beraberinde çekerek kesin bir nedensel etki kullanmıştır. Marx, dünya pazarının tarihsel doğuşunun, Avrupa'da 16. yüzyılın, ticari ilişkileri dönüştüren ve sonuç olarak ulusal düzlemde endüstriyel kapitalizmin yükselişini sağlayan çeşitli süreçleri hareket halinde hazırladığını düşünür.

Lenin, dünya pazarının kesin nedensel etkisinin, gerçekten ancak emperyalizmin hem kolonize edilen hem de eden ülkelerin içsel ekonomi-politiklerini dönüştürmeye başladığı 19. yüzyılda hissedildiğini öne sürerek Marx'ın düşünüş pozisyonunu değiştirdi. Geleneksel olarak, sosyal bilimciler Lenin'in devrim teorisini üretim düzeyindeki sınıf çatışmasının önceliğine yönelik olgunlaşmamış bir savın ürünü olarak anlamışlardır. Gelecek iki bölümde göreceğimiz üzere bu geniş ölçüde doğrudur. Fakat Lenin, aynı zamanda Avrupalı ulusların deneyimlerini belirlemede olduğu kadar Avrupalılarca kolonileştirilen ülkelerdeki devrimci muhalefetin yapısını dönüştürmede de emperyalizmin merkezi bir rol oynadığını iddia etmiştir. Bu noktada, Lenin tam tarihi hakkında farklı düşünse de Marx ile belirleyici ulus-ötesi yapıların tarihsel olarak özel doğuşu kavramlaştırmasını paylaşır. Avrupalı güçlerin geç -19. yüzyılda kendi aralarında koloniler için kapışmasından sonra, devrimler asla bir daha aynı olmayacaktı- der Lenin.

Trotsky dünya düzeninin özel ülkelerin endüstrileşme planlarını dönüştürdüğü süreçleri daha dikkatlice açıklar. Trotsky'nin *Rus Devriminin Tarihi* adlı eseri, herhangi bir devrimin en tarih detaylı ve tarihsel olarak en zorlayıcı açıklamalarından birisi olmaya devam ediyor.

Bu eserde ki 1917 olayları sırasında ve hemen sonrasında yazılmıştır, Trotsky neredeyse diğer tüm Marxist devrim analizlerinden sosyolojik açıdan daha fazla tatmin edici bir şekilde cevapladığı teorik bir sorun ile yüzleşti: Devrim neden Rusya’da ve 1919’de meydana geldi de o dönemde ekonomik açıdan çok daha gelişmiş bazı Avrupa ülkelerinde meydana gelmedi? Nitekim Marxism, proletarya devriminin ilk önce en yüksek derecede gelişmiş toplumlarda -ki bunlar özel mülkiyet ile kolektif üretim arasındaki, mülkiyet sahiplerinin karları ile işçilerin sefaletleri arasındaki çelişkilerin en fazla geliştiği toplumlardır- ortaya çıkacağını tahmin etmişti. Fakat erken 20. yüzyıl Rusya’sı diğer Avrupalı güçlerin çok gerisindeydi. Çarlık devleti bir kapitalist endüstrileşme gündemini bastırarak güçlü, bağımsız bir girişimci sınıfının yokluğunun acısını telafi etmeye çalışırken, endüstrileşme bazı bölgelerde hızla ilerliyordu. Fakat diğer bölgelerde Rusya hala organize olmamış, köylülerin geri, küstah ve siyasal olarak hareketsiz aristokrasi tarafından tahakküm edildiği tarımsal bir toplumdur.

Trotsky bu soruna “birleşik ve eşitsiz gelişme” kavramıyla bir çözüm buldu, herhangi bir toplumda devrimci tansiyonların gelişimini anlamada en yararlı sosyolojik araçlardan biri. Bu prensip, Trotsky’nin onu anladığı şekilde, bir dünya sistemi olarak kapitalizm için devrimci bir dönüşümsel rol öngörür. “Kapitalizm... insanın gelişiminin sürekliliği ve evrenselliğini hazırlar ve belli bir anlamda gerçekleştirir. Bununla farklı milletler tarafından gelişme formlarının bir tekrarı hükmeder. Gelişmiş ülkeleri takip etmekte zorunda olsa da geri kalmış bir ülke şeyleri aynı düzen içinde almaz” (Edwards, 1982: 87’den zikredilmiştir).

İşçi sınıfı devrimi, Trotsky’e göre, sadece ekonomik olarak en gelişmiş ülkelerde değil, sıklıkla geri ülkelerde de ortaya çıkacaktır. Kapitalizmin çelişkilerinin en fazla görüldüğü ülkeler geri kalmış ülkelerdir. Birleşik ve eşitsiz gelişmeyi potansiyel olarak devrimci yapan şey, endüstriyel kapitalizmin bir dünya sistemi olması ve herhangi tek bir ülkedeki olayların o ülkenin ekonomik manzaranın geri kalan kısmıyla ilişkileri tarafından şekillenmesi gerçekleridir. Trotsky şöyle yazar (Lowy, 1982: 48’den zikredilmiştir):

“Bütün ülkeleri üretim tarzı ve ticaretiyle birbirine bağlayarak kapitalizm bütün dünyayı tek bir ekonomik ve politik organizmaya çevirmiştir... Bu şimdi çözülen olaylara uluslararası bir karakter vermektedir ve geniş bir

ufuk açmaktadır. İşçi sınıfının öncülük ettiği Rusya'nın politik özgürleşimi... kendisi için tarihin tüm nesnel koşulları yarattığı dünya kapitalizminin tasfiyesinin başlatıcısı olacaktır.”

Böyle bir durumda, tek tek toplumlar Marx'ın öngördüğü teorik olarak gerekli aşamaları “atlayabilir” ve yine de işçi sınıfı devrimini gerçekleştirebilir. “Vahşiler tüfekler için tüm oklarını bir kerede terk ederler, geçmişte bu iki silah arasında yatan yolda dolaşmadan bunu yaparlar,” diye yazar Trotsky (Edwards, 1982: 87'den); “tarihsel olarak geri kalmış milletlerin gelişmesi tarihsel süreçte farklı aşamaların özel bir kombinasyonuna götürür.”

Trotsky için “Çarlık Rusya'sının bu gelişen dünya kapitalist sistemine dâhil olması önemli içsel sonuçlar doğurdu. Siyasal olarak, ‘zengin Avrupa’dan gelen baskı’ Rus Devletini çok sıkıştırdı ki bu baskı o zaman “halkın varlığının Batıdakinden çok daha büyük bir nispi parçasını yuttu ve o suretle sadece halkı iki katlı bir yoksulluğa mahkûm etmedi aynı zamanda mülkiyet sahibi sınıfların temellerini de zayıflattı” (Trotsky, 1959 [1932]: 4). Ekonomik olarak, Stinchcombe'ın tasvir ettiği gibi, “Rusya'nın uluslararası kapitalist sisteme giderek artan ölçüde eklemelenmesi, onun feodalizminin ticarileşmesi ve ticaretinin sömürgeleştirilmesi... sonucuyla sosyal sisteme tansiyonlar sokmaktadır ki, bu bunlar o “sistem”in mekanizmalarıyla çözülmesi zor tansiyonlardır” (Stinchcombe, 1978: 67). Sonuç olarak, Rusya, “kuvvetli dış güçlerin sisteme yeni problemler soktuğu özel bir yetersizlik birikimiyle yüzleşti ve bu yetersizlik, kısmen, yoksulları kendileri için nasıl çalıştıracakları hakkında ve çalışma için siyasal önkoşulların nasıl sağlanacağı hakkında üst sınıflar içerisindeki çatışmalarla ilgilidir” (Stinchcombe, 1978: 67-8).

Dolayısıyla, Trotsky iki eşzamanlı sav ileri sürerek Marxismi devrimin sadece en çok gelişmiş uluslarda olacağını varsayma yanlısından kurtarmaya çalışıyor görünmektedir. Bu savlar şunlardır: (1) Devrim için nesnel koşullar, devrimci bir an için çelişkilerin keskinleşmesi, *bir bütün olarak ele alındığında*, yani uluslararası bir ekonomik sistem olarak düşünüldüğünde, kapitalizm sistemi içerisinde gerçekten yer almıştır ve (2) O, dünya ekonomik sistemi içerisinde, devrimler en gelişmiş ülkelerden en az gelişmiş ülkelere doğru kaymayacak ama tam endüstrileşme ile tam ekonomik geri kalmışlık arasındaki orta alanda

kalmış ülkelerde önce ortaya çıkacaktır. Nitekim Trotsky'nin argümanı şunu ileri sürer:

“Bir işçi sınıfı devrimi, gelişmiş bir ülkeden daha çok geri kalmış bir ülkede daha erken yer alabilir; ayrıca, bu işçi sınıfı devrimi demokratik devrimin tamamlanmasını takip etmeyecektir ama ondan önce gelecektir ve/veya onunla birleşecektir. İşçi sınıfı (komünist) liderliği altında ve köylülerin desteğiyle demokratik devrim sosyalist bir devrim üzerinde büyüyecektir.” (Edwards, 1982: 98-9).

Dolayısıyla, Trotsky devrimin kapitalizmin dünya sistemi içerisindeki coğrafi yerini ekonomik merkezden geri ama endüstrileşen ülkelere, dünya kapitalizminin çelişkilerince tuzağa düşürülen ülkelere, kaydırmaktadır. İşte bu konteksttir ki Trotsky Marx'ın sefalet üzerine meşhur ama kusurlu tezini düzeltebilmektedir ki bu tez devrimin en çok gelişmiş uluslardaki çelişkilerin keskinleşmesine ve işçi sınıfının koşullarının ilerleyen kötüleşmesine bağlı olduğu teziydi. Trotsky'nin yazdığı gibi (1959, cilt 2: vii):

“Salt mahrumiyetin varlığı bir ayaklanmaya neden olmak için yeterli değildir; eğer öyle olsaydı emekçiler daima isyanda olurlardı. Sosyal rejimin iflası, kesin şekilde ortaya çıkmış olarak, bu mahrumiyetleri tolere edilmez yapması ve yeni koşullar ve fikirlerin bir devrimci yola ihtimal verebilmesi gereklidir. Bu takdirde, emekçiler algıladıkları büyük amaçlar uğruna iki ve üç kat artan mahrumiyetlere tahammül edebileceklerini ispatlayacaktır.”

Trotsky böylece Marx'ın ekonomik saltçılığını sosyolojik bir analizle düzeltmektedir ki bu analiz proletaryanın mutlak sefaletini değil bu sınıfın belirli bir kontekst içindeki sefalet *tecrübesini* öngörür. Ekonomik süreçler sadece, sosyal ve siyasal olan bir kontekst içindeki eylem için, motivasyon olurlar; mahrumiyetler, onları çözüme rejimin yetersizliği apaçık hale gelinceye kadar devrimci davranışa sevk etmezler.

Kapitalizmin dünya sistemi konteksti içinde, Trotsky, devrimci bir durumun, birleşik ve eşitsiz gelişme ekonomik süreçlerinin siyasal sonucu olduğunu savunur. Birleşik ve eşitsiz gelişme, ekonomik otoritenin çeşitli kaynakları olduğu anlamına gelir: endüstrileşmenin arkadan geldiği bölgelerdeki geleneksel seçkinler, geleneksel tarımsal seçkinlerle

ekonomik güç için çekişen kentsel girişimciler, geleneksel tarımsal seçkinleri es geçerek ve yeni ekonomik girişimciler “yaratarak” devlet-destekli endüstrileşme projeleri geliştiren siyasal bürokratlar. Birleşik ve eşitsiz gelişme, siyasal güç için çekişen siyasal gruplar türü olarak bir “çoklu egemenlikler” siyaseti yaratır -eski seçkinler, yeni seçkinler ve devletin kendisi-.⁴ Bu çoklu egemenlikler konteksti böylece bir siyasal güçler çeşitliliğinin harekete geçirmeye başlayabileceği devrimci bir durumu tanımlar, çünkü bu kontekst toplumun siyasal merkezinde bir güç boşluğunu gösterir. İşçi sınıfının ve köylülerin Rusya’da siyaset sahnesinde görünmesi, geleneksel yönetici sınıfın siyasal egemenliğinin ve onun Çarlık rejimiyle ittifakının bozulmasına ve doğan boşlukta siyasal dönüşüm ihtimaline bağlı olmuştur.

Bu anlamda, çoklu egemenlikler devrimci organizasyon için fırsat sağlar. Ek olarak, eski rejim ve muhalif koalisyonlar devlet gücü için çatışan siyasal rakipler olarak kendilerini hazırlarken, devrimci durum bir siyasal boşluk veya çoklu egemenliklerce de tanımlanır. Böylece, Trotsky terimleri değiştirir ama yeni rejimin eski rejimin çelişkileri içerisinde doğduğu yönündeki temel Marxist prensibi kabul eder. Kendisini desteklemeye ve yeniden oluşturmaya çalışırken bile, eski rejim kendi çelişkilerinin ağırlığı altında inler ve alternatif siyasal güç merkezlerinin doğuşu için gerekli koşulları yaratır.

Devletler Arasında Siyasal Rekabet

Küresel alan, elbette, ulusların, savaş durumunda olduğu gibi bazen açıkça ve diplomasi ve ticaretçi politikalarda olduğu gibi bazen üstükapalı şekilde diğer devletleri işgal etmek veya onları kenara itmek için birbiriyle mücadele ettiği çok egemenli bir alandır. Devlet-kurma bir milli devletin sınırları içinde meydana gelen bir süreçtir, içsel kaynakları merkezi bir siyasal yönetim altında organize etme çabasıdır, ama devlet-kurma aynı zamanda dünya jeopolitik alanı içerisinde yer alan devletlerarasındaki daha geniş rekabet tarafından da yapılandırılır.

Devlet-kurma ile devrim arasındaki ilişki 6. bölümde tartışılacak olmakla beraber, bu sürecin nasıl hem ulusal hem de uluslararası

⁴ Trotsky’nin kendisi devrimci bir durumu betimlemek için “çoğul egemenlik” terimini kullanmaz. Tilly, Peter Amann’ın yazdığı bir makaleyi okuduktan sonra Trotsky’nin “çifte güç” veya “çifte egemenlik” fikrini çoğul egemenliğe dönüştürdü (Tilly, kişisel iletişim, 1989).

boyutlara sahip olduğunu anlamak önemlidir. Merkezden uzak coğrafi bölgeleri merkezi idari bir amaca getiren veya potansiyel iç muhalefeti bastıran içsel süreçler, diplomasi ve savaş küresel siyaset alandaki rekabete yardım eden süreçlerdir de. Örneğin, devlet-kurma, vergilendirmenin yoğunlaşmasını, güçlü bir merkezi idari bürokrasinin kurulmasını ve ulusun izole edilmiş fertlerinin siyaset merkezdekilerle aynı şekilde muamele edildiklerine ikna edilebilmesi için hukukun rasyonelleşmesini gerektirir. Bu üç süreç, devletin küresel alandaki diğer devletlerle rekabet etmeye çalıştığı yollar tarafından etkilenirler.

Yöneticiler sıklıkla idari bürokrasiyi kurmak için vergi yükünü ve küresel alanda başarıyla rekabet etmelerine izin vermesi için askeri güçleri artırır; karşıt olarak, bu yöneticiler askeri ve idari gücü kurabilmek için vergi yükünü artırabilirler çünkü onlar başka devletler tarafından tehdit edilirler. Hukukun rasyonelleştirilmesi küresel alandaki diplomatik görüşmelerde devlet çıkarlarını takibe izin verir ki bu çoğu kez silahlar olmaksızın savaşı devam ettirmenin bir yoludur. Böylece, içsel devlet merkezleşmesiyle jeopolitik arasındaki ilişki yakından bağlantılıdır. Tilly, devlet merkezleşmesi arkasındaki motorun devletlerarasındaki jeopolitik rekabet olduğunu savunur, siyaset rekabet devletleri merkezleşmeye veya işgal edilmeye zorlar. Bu nedenle, “savaş yapma ve savaş için hazırlıklar ulus-devletin başlıca yapılarını yaratmıştır” (Tilly, 1985a: 75).

Eğer devletlerarasındaki rekabet -savaş ve diplomasi- devlet merkezleşmesinde içsel çabalara yöneliyorsa, o takdirde devrimler merkezleşmeye yönelik bu içsel çabalara karşı direniş hareketleri olarak anlaşılabilir. “Büyük isyanlar esas olarak ya yöneticilerin tebaalarının savaş için katkılarında ciddi artışlar edinmeye çalıştıkları zaman ya da savaş ve savaş sonrası yöneticilerin baskıcı kapasitelerini zayıflattığı zaman meydana çıkmıştır” (Tilly, 1985a: 75).

Tarihsel olarak, devlet merkezleşmesine yönelik bir direniş formu olarak bu devrim görüşü birçok farklı örnekte görülebilir. Çeşitli merkezden uzak bölgeler üzerinde İspanyol egemenliğinin merkezleştirilmesini yoğunlaştırmak için dizayn edilen baskıcı tutumlara yol veren şey İspanyol devletinin erken onyedinci yüzyıldaki aşırı derecedeki uluslararası müdahilliyeydi. Ve nitekim yüzyıl ortasında Madrid’e isyan eden bölgeler de bu bölgelerdi -Catalonia, Naples, Palermo, Portekiz-. Benzer şekilde, Fransız Devrimi, devrimin dinamiklerini ve

zamanlamasını yapılandıran jeopolitik rekabet elementleri gösterir: “Amerika Bağımsızlık Savaşındaki Bourban müdahalesinin faturasıydı ki Fransıyı Fransız mutlakiyetinin nihai mali krizine zorladı” (Anderson, 1974: 111). Rusya’da, ondokuzuncu yüzyıl boyunca, “hükümet, Rus devletinin diğer büyük dünya güçleriyle etkili bir şekilde rekabet edebilmesi için Rus toplumunu modernize etme kararlılığı ile otokratik sosyal kontrol yapısını bozulmadan koruma çelişik kararlılığı arasında dalgalanıp durdu” (Dunn, 1972: 29). Bu örneklerde, daha geniş siyasal etmenlerin ve dahiliyetin, yerel siyasal otonomiye eleyen ve sıklıkla yoksul sınıflar üzerinde vergi yükünü yoğunlaştıran devlet kurma politikalarına potansiyel muhalefet yaratmak suretiyle ülkedeki devrim olasılıklarını nasıl şekillendirdiklerini görebiliriz. Küresel askeri rekabet -diplomasi ve savaş- siyasal rejimler için tehlikeyi yükseltir ve bu rejimler ya diğer devletlerle başarılı bir şekilde rekabet etmek ya da bağımlı-devlet veya başarısız olarak belirsiz bir gelecekle yüzleşmek zorundadırlar. Küresel rekabet yoğunlaştıkça, rejimin, bürokrasiler ve ordular inşa etmek için daha fazla vergiler yönünde kendi iç nüfusu üzerindeki baskısı da artar. (Sıklıkla bürokrasinin gelişmesi, boyun eğmeyen bir nüfustan kaynaklar çıkarmaya yönelik artan ölçülerdeki rasyonel çabaların bir sonucudur.)

Bu ardışıklık, birçok değişik ülkede aynı zamanda devrimlerin yer aldığı “devrim dönemleri” diye adlandırılan dönemlerin nedenini de kısmen açıklar. Örneğin, onyedinci yüzyıl ortası İspanya’da, Fransa’da ve İngiltere’de devrimci çıkışlara şahit oldu ve geç onsekizinci yüzyıl, Fransa’da, Belçika’da, ABD’de ve diğer bazı ülkelerde devrimlere şahit oldu. 1848 yılı devrimin yüce bir yılı olarak kabul edilir. Çünkü neredeyse eşzamanlı olarak Fransa’da, tüm İtalya’da, Alman devletlerinde, Habsburg İmparatorluğu’nun çoğunluğunda ve İsviçre’de devrim patladı ve (geçici olarak) kazandı. Daha az kuvvetli bir formda ayaklanma İspanya’yı, Danimarka’yı ve Romanya’yı, daha seyrek bir formda ise İrlanda’yı, Yunanistan’ı ve Britanya’yı da etkiledi. Dönemin isyancılarının hayal ettiği hiçbir şey dünya devrimine bu doğal ve genel yangından daha yakın olmamıştır... 1789’da olan şey, tek bir ulusun doğal yükselişi şimdi öyle görünüyor ki, tüm bir kıtanın “halkların bahar”ıydı (Habsbawm, 1962: 112).

Rusya, Türkiye, Meksika ve Çin devrimci değişiklikler tecrübe ettikleri 1917-20 yılları da bir devrim dönemi idi. Görülebileceği gibi, bu devrim dönemleri, sıklıkla, temel bir uluslararası savaşın bitiminden hemen

sonra, askeri dizaynlarını izlemek için milli ekonomi kaynaklarını kurutan bir rejime karşı içsel muhalefet harekete geçtiğinde meydana gelmektedir.

Devrimler, aynı zamanda ülkeler, uluslararası siyasal alanda kendilerinin büyük dizaynlarını yerine getirmede başarısız kalmalarından sonra da meydana gelebilirler. Bazı devrimler bir ulusun askeri mecra yoluyla coğrafik olarak genişlemeye kalkışıp başarısız kalmasından hemen sonra meydana gelmişlerdir. Rusya'da (1905 ve 1917), İngiltere'de (1588-sonrası) ve Fransa'da (1763-sonrası) gördüğümüz gibi, şimdi yararsız askeri maceracılık olarak algılanan şeyler uğruna milli kaynakları kurutan rejim için önceki milliyetçi duygular onun aleyhine döner. Böyle yoğun finansal baskılar tecrübe eden ve yerel ve bölgesel otonomiye kaybeden gruplar devrimci bir siyasal muhalefet koalisyonu ile şanslarını deneyebilirler.

Devletlerarasındaki rekabet, dolayısıyla merkezileştirici bir rejime karşı içsel siyasal muhalefet yaratmak suretiyle, devrimin uzun-vadeli bir yapısal sebebi olarak hizmet edebilir. Jeopolitik ve askeri rekabetin küresel alanı, bu nedenle, ulusal sınırları aşan bir boyuta sahiptir⁵. Devrimi açıklama çabaları, devrimci toplumu bu geniş rekabet eden devletler kompleksi içine yerleştirmelidir ve içsel siyasal çabaların artan askeri rekabet tarafından teşvik edildiği yolları gözlemelidir.

Polanyi ve Dünya Pazarı

Uluslararası aktivitenin diğer kritik yapısal boyutu, elbette, uluslararası ekonomik aktivitedir. Karl Polanyi ve İmmanuel Wallerstein'in yazıları uluslararası pazarı analiz geleneği, devrim olasılıklarını yaratmada doğurucu güç olarak kullanır. Polanyi'nin eseri, uluslararası kapitalist sistemi tarihsel sosyal değişim analizinin tam merkezine yerleştirir. Başyapıtı, *The Great Transformation*'da (1957), Polanyi dünya pazarının yükseliş ve çöküşünü tarihsel gelişimde en önemli analitik değişken olarak ortaya çıkarır. Ancak Polanyi, pazarın herhangi belirli bir toplumda sosyal değişimin veya devrimin egemen nedeni olduğu yönündeki basit bir teorik savdan bazı önemli ayrılış noktaları sunar. Gerçekte o böyle savlardan kaçınma hususunda dikkatli davranır; onun analizi kararlı bir şekilde tarihseldir. O, pazarın onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıl Avrupası'nda insan çabasını şekillendiren dominant

⁵ Devletlerarasındaki bu jeopolitik ve askeri rekabet sorununu 6. bölümde daha detaylı şekilde tartışacağım.

güç haline gelişini sağlayan mekanizmaları ortaya çıkarır ve sonra pazarı kesin pozisyonundan düşüren ve ona meydan okuyan erken yirminci yüzyıl siyasal dönüşümlerini tartışır. Böylece, Polanyi, pazarın insan yaşamına hükmeder hale gelmesinin kaçınılmaz olmadığını savunur - onun (pazarın) üstünlüğü tarihsel bir süreçti-. Dominant güç olduktan sonra da pazarın merkeziliği de daimi bir fenomen değildi -onun çöküşü de tarihsel bir süreçti-.

Tarihsel olarak, on sekizinci yüzyıldan erken yirminci yüzyıla doğru Avrupa ekonomik ve siyasal tarihini inceleyerek Polanyi, pazar toplumunun yükseliş ve çöküşünün izlerini sürer. Emeği bir mala dönüştürerek ve eski rejimin eski sınıflarını düzeltilemez şekilde dönüştürerek, diye savunur Polanyi, pazar, sosyal değişimin motoru haline gelir. Finans, sosyal yaşamı organize etme kapasitesinde siyasal ve dini otoritelerin yerini almaya başlar; finans, "...eski rejim altında hanedanlıkların ve piskoposların rolünü oynayabilecek ifşa edilmemiş güçlü bir sosyal vasıta" olur (Polanyi, 1957: 9). Pazarın etkisi, Polanyi'nin "çifte hareket" diye adlandırdığı toplumda iki organize edici prensibi geride bırakarak, geleneksel siyasal ve ideolojik otoriteyi yerinden eder. Bu iki prensip, ekonomik liberalizm ve toplumsal korumacılık, pazar toplumunun dünyada dominant bir pozisyona yükselişinin sonuçlarını özet şekilde betimler.

Ekonomik liberalizm prensibi pazarın ekonomik yörüngesini belirtir; bu prensip, "ticaret eden sınıfların desteğine dayanarak ve metot olarak geniş bir laissez-faire ve serbest ticareti kullanarak kendi kendini düzenleyen pazarın kurulmasını" amaçlar (Polanyi, 1957: 132). İkinci prensip, kontrolsüz ekonomik liberalizmin sosyal sonuçlarını ve ekonomik liberalizmi zorlamaya dönük sosyal ve siyasal çabaları betimleyen öz-korumadır; bu prensip de "pazarın silici eylemlerinden en çabuk etkilenen grupların -esas olarak emekçi ve toprak sahibi sınıflar ama onlarla sınırlı değil- değişen ölçülerdeki desteklerine dayanarak ve koruyucu yasamayı, sınırlayıcı dernekleri ve diğer müdahale araçlarını metot olarak kullanarak insanın, doğanın ve üretici organizasyonun korunmasını" amaçlar (Polanyi, 1957: 132).

Bu ikiz prensipler bir yandan ekonomik alan diğer yanda sosyal ve siyasal alan arasında devam eden çelişkileri betimler. Pazar, hareket özgürlüğünü gerektirir, fakat sosyal düzen ve sosyal sınıflar arasındaki siyasal denge

bu özgürlük üzerinde bazı zorlamaları gerektirir. Bu, “liberty” -sosyal ve siyasal zorlamalar olmaksızın kişinin pazardaki çıkarlarını kovalayabilme yetisi- ve “demokrasi”- sosyal ve siyasal kurumların ortak çıkarlar için bireysel özgürlüğü sınırlama kapasitesi- arasındaki çatışmanın kaynağıdır. Pazar, geleneksel düzenlemeleri bozar ve insan ilişkilerini çarpıtır; sonuç olarak insanlar siyasal düzeltim arar. Polanyi’nin sorduğu gibi, “eğer pazar ekonomisi insanlığa ve sosyal yapının doğal bileşenlerine bir tehdit olsaydı... kişi, çok çeşitli türden insanlar tarafından bir çeşit koruma için baskı yapmaya yönelik bir şiddetli arzudan başka ne umabilirdi?” (1957: 150).

Polanyi on sekizinci, on dokuzuncu ve erken yirminci yüzyıllarda pazarın üstünlüğünün belirleyici olduğuna inansa da onun kaynağının yalnız ekonomik olduğuna inanmaz. Pazarın gücü, insan aktivitesini organize etmedeki üstün kapasitesinden gelmez, aksine, ekonomik-olmayan güçler tarafından varlık alanına taşınmıştır. Pazarın doğuşu, “yerel ya da uzun-mesafeli ticaretin aşamalı büyümesinden sonuçlanmadı; kasıtlı merkantilist devlet politikasından sonuçlandı” diye yazar Block ve Somers (1984: 53-4). “Ulusal pazarların yaratılması, ekonomik gelişmeyi devlet gücü için bir temel olarak gören devlet kurma stratejilerinin yan ürünüydü” (Block ve Somers, 1984: 53-4). Pazarın gelişmesinde devletin rolü üzerindeki vurgu, Polanyi’nin, kapitalist pazarın kaynağını kapitalist pazarın bizzat kendisinde yerleştiren Marxist modellerle kararlı ayrılışına işaret eder. Polanyi için, “serbest pazara giden yol, sürekli siyasal manipülasyon ile döşendi, bu ya devletin eski sınırlayıcı kuralları kaldırmada aktif olarak rol oynaması... ya da yeni pazar ekonomisindeki üretim faktörlerini desteklemek için yeni siyasal idari gövdeler inşa etmesiyle gerçekleşti” (Block ve Somers, 1984: 56).

Polanyi için, pazarın kaynakları siyasal olmakla kalmaz, onu yerinde tutan mekanizmalar da siyasaldır. Bir bütün olarak, “dünya ekonomisindeki dengeyi koruyabilmek için, siyasal araçlar kullanılmak zorundaydı” diyen Polanyi’ye göre, siyasal araçlar, dünya ekonomisinin öngörülmezliği ve istikrarsızlığından ulusları korumak için içsel olarak da zorunluydu (Polanyi, 1957: 208). Örneğin, Polanyi tek tek ulusları pazarın kaprislerinden koruma metodu olarak merkez bankasının gelişimini tartışır. “Ekonomik çıkarları başka ulusların çıkarlarıyla çatışan ulusu yapışık bir ünite olarak sağlamlaştırmaya meylederken,” merkez bankası siyasal sonuçlar da doğurdu. “Ulusal pazarı dünya pazarından koruma

çabası, o ulusun yararına olacak şekilde onu (dünya pazarını) manipüle etme çabalarına yöneltti” (Block ve Somers, 1984: 60). Ekonomik ticarete hükmetmeye yönelik siyasal çabaların ürünü olan pazardan içsel siyasal koruma, tümü yarattıkları pazardaki pozisyonlarını artırmaya çalışan ulus-devletlerarasındaki jeopolitik rekabetin temelini oluşturur. Emperyalizm bile ekonomik olarak ferman bulan sonra dünya sahnesine yansıyan bu içsel siyasal düzenlemelerin bir sonucudur. “Bir ülkenin ithalat gümrük vergileri başka bir ülkenin ihracatını engeller ve o ülkeyi siyasal olarak korumasız bölgelerde pazarlar aramaya zorlar” (Polanyi, 1957: 217).

Polanyi, yirminci yüzyılda pazarın üstünlüğünün dünya sahnesinde doğan yeni siyasal güçler tarafından yerinden söküldüğünü savunur. Hem faşizm hem de sosyalizm, insan yaşamını şekillendiren belirleyici faktörler olarak ekonomik prensibi siyasal prensiple değiştirir. Daha geniş kolektif sosyal fayda adına bireysel özgürlük olasılığını azaltarak her biri ekonomik düzeyi dönüştürür. Elbette, faşizm ve sosyalizm eşanlımlı değildirlere ve net olarak faşizm Polanyi için sosyalizmden çok daha büyük bir tehlikedir. Çünkü sosyalizm, sadece pazarın siyasal kaynaklarının ve sürdürülmesinin sonucudur ve pazar ile onu doğuran sosyal dünya arasındaki çatışmanın doğasında saklıdır. Sosyalizm, Polanyi’ye göre, “demokratik bir toplumun altında ikinci bir plana atmak suretiyle, kendi kendini düzenleyen pazarı aşmaya yönelik endüstriyel bir medeniyetin doğasında saklı bir eğilimdir” (Polanyi, 1957: 234). Faşizm, bunun aksine, dünya pazarına hükmetmek ve ulusal ekonomik kurumları desteklemek ve korumak için hem ekonomik liberalizmi hem de demokratik siyaseti otoriteryan bir siyasal stratejiyle kapsar. Ancak siyasal alana hükmetme çabasında, faşizm hükmetmeye çalıştığı pazarın üstünlüğünü yok eder.

Teorik olarak, Polanyi’nin eseri, devrim analizimiz için birçok bakımdan önemlidir. Uluslararası kapitalist pazarın belirleyiciliğine işaret ederken, o bunu tarihsel olarak özel yollarla yapar. Tarihsel olarak, uluslararası ekonomik alan, on sekizinci veya on dokuzuncu yüzyıllarda meydana gelen devrimlere -yani “klasik” devrimlere- yönelik sosyolojik anlayışımızda belirleyicidir. Marx’ın yaptığı ana hata, pazarın on dokuzuncu yüzyıl üstünlüğünün bir ürünü ve onun ölümünün ana kâhini olarak, pazarın on dokuzuncu yüzyılda dominant olmasına bakarak onun daima dominant olduğu ve her zaman öyle olmaya devam edeceği

yönündeki tarihsel olmayan inançtı. Böylece Marx, tüm devrimlerin benzer bir yörünge izleyeceğini varsaydı. Polanyi bunu “ekonomik yanılığ” olarak adlandırdı, on dokuzuncu yüzyıldaki pazarın tarihsel olarak özel üstünlüğünü tarih boyunca ileri-geri yönelten bir yanılığ. Polanyi, ekonomik ve siyasal kurumlar yaratmada sosyal alanın gücüyle daha fazla ilgileniyordu; o, yürekten, pazarı araştıran bir sosyologdu. Şöyle yazar (1957: 154-5):

“Sadece bölgesel, asla genel değil, çıkarın etkili olabileceği takıntısı yanı sıra insan gruplarının çıkarlarını parasal gelire sınırlama önyargısını da bir kez kafamızdan attık mı korumacı hareketin genişliği ve anlayışı gizemini kaybeder. Parasal çıkarlar sadece bu çıkarlara sahip olan kişilerce seslendirilirken, diğer çıkarlar daha geniş bir kitleye sahiptir. Bu çıkarlar, bireyleri komşular, meslek sahipleri, tüketiciler, yayalar, işe gidenler, sportmenler, kır gezisi yapanlar, bahçıvanlar, hastalar, anneler veya âşıklar olarak sayısız yollarla etkilerler ve dolayısıyla kiliseler, kasaba birlikleri, kardeşlik locaları, kulüpler, sendikalar veya daha yaygın olarak geniş bir bağlılık prensibine dayanan siyasal partiler gibi neredeyse herhangi bir bölgesel ya da işlevsel dernek tarafından temsil edilme yetisindedirler. Çok dar bir çıkarlar kavramı çarpık bir sosyal ve siyasal tarih vizyonuna yol açar ve hiç bir salt parasal çıkar tanımı sosyal koruma için o hayati ihtiyaca, toplumun genel çıkarlarının başında olan kişilere - modern koşullarda, günün hükümetlerine- düşen temsile izin vermez. Tamamen nüfusun farklı parçalarının ekonomik değil sosyal çıkarları pazar tarafından tehdit edildiğinden dolayı, çeşitli ekonomik katmanlara dâhil olan kişiler bilinçsiz olarak tehlikeyi karşılamak için güçlere katıldılar.”

Açıkça, Polanyi için, sınıflar tarihte aktif aktörler arasındadırlar; fakat onlar tamamen ekonomik sebeplerle oluşmazlar; onlar, yıkıcı pazar mekanizmalarının yüzünde pozitif bir kimlik hakkını savunmanın bir yolu olarak ait oldukları sayısız sosyal grupların artık koalisyonlarıdır. “Sınıf çıkarları toplumda uzun-vadeli hareketlerin sadece sınırlı bir açıklamasını sunar,” diye yazar Polanyi (1957: 152). “Sınıfların kaderinin toplumun ihtiyaçları tarafından belirlenmesi, toplumun kaderinin sınıfların ihtiyaçları tarafından belirlenmesinden çok daha sık rastlanır.”

Eğer devrimin sosyolojik problemini anlayacaksak, Polanyi'nin eseri özellikle tarihsel duyarlılığa bağlı kalmamız gerektiğine işaret eder.

Gerçekten, onun eseri iki tür devrim olduğunu belirtir: Pazarın dominant olduğu dönemlerde Avrupa’da meydana gelen sınıfsal devrimler ve pazarın dominant pozisyonundan düşmesine tepki olarak meydana gelen çağdaş devrimler. Eğer Polanyi’nin analizini yirminci yüzyılın sonlarına kadar genişletecek olursak, çağdaş devrimler, pazarın belirleyici gücünün yokluğunda faşizm ve sosyalizmin ortaya çıkışından sonra üstünlüğünü yeniden savunmada pazarın başarısız kalmasıyla yaratılan boşlukta meydana gelirler. Böylece herhangi bir devrim analizi dünya pazarının önemli rolünü anlamak zorundadır. Fakat onun tekil kesin rolünü değil. Herhangi devrimci bir fenomeni tam olarak açıklayabilmek için, analitik ağırlık devletin rolüne ve sınıf ilişkilerine eşit şekilde uygulanmalıdır. Pazar, çeşitli uluslar diğer uluslara nispeten dominant pozisyonları güvenliğe almaya çalışırken oluştu; onun üstünlüğünü kaybetmesi de diğer uluslar kendilerini pazarın onları daha az kuvvetli aktörler olarak bünyesine katma kapasitesinden korumaya çalışırken ve daha başka uluslar da jeopolitik ve askeri yollarla pazar üzerinde siyasal üstünlüğü yeniden kurmaya çalışırken gerçekleşti. Devrim, on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda pazarın egemenliğinin bu tarihsel konteksti içinde yer alır. Fakat yirminci yüzyılda artık salt onun (pazarın) tarafından belirlenmez.

Wallerstein’in Dünya Sistemi Teorisi

Immanuel Wallerstein’in dünya sistemi teorisi son yıllardaki sosyal değişim teorilerinin muhtemelen en tutkulu yönlendirmesidir. Dünya sisteminin basit olarak içinde ulusal-düzeyde olayların araştırılması gereken bir kontekst olmadığını, fakat sosyal değişimin temel hareket ettiricisi, sosyal değişim analizinin tek ünitesi olduğunu savunarak Wallerstein dikkatini neredeyse tamamen sosyal değişimin uluslararası düzeyi üzerinde yoğunlaştırır. *The Modern World System*’in ilk üç cildinde (Wallerstein, 1974, 1980, 1989) ve aralıklı makaleler koleksiyonlarında (Wallerstein, 1979 ve 1984) Wallerstein, dünya sistemi teorisinin hatlarını kalın çizgilerle resmetti ve kapitalizmin tarihini bir dünya sistemi perspektifinden yeniden yazma olağanüstü ödevini üstlendi. Analitik tuvalinin devasa boyutu ve tarihsel fırçasının silkelemesi, Wallerstein’in eserinin tarihçiler, sosyologlar ve siyasal eylemciler arasında önemli ölçüde bir tartışma yarattığı anlamına gelir. Wallerstein’in dünya sistemi diye adlandırdığı ulus ötesi bir alanın rastlantısal özellikleri üzerindeki vurgu, uygun bir sosyolojik devrim açıklaması inşa etmede önemli

anlamlara sahiptir. Çünkü belirli bir ulusun siyasal sınırlarının, bir çok açıdan, bir sınıflar, etnik gruplar ve siyasal aktörler koleksiyonunu daha geniş coğrafi bir alan içerisinde mekansal olarak yerleştirmeye hizmet eden yapay sınırlar olduğunda dayatarak Wallerstein tüm devrim manzarasını yeniden çıkarmaya girişti. Kapitalist dolaşımın topografyası üzerinde yoğunlaşarak, Wallerstein devrimin dünya sistemi içindeki herhangi bir ulusal ünitenin içsel dinamiklerine göndermeyle anlaşılamayacağı; dünya sistemi içindeki eylemleriyle harekete geçirilen ekonomik aktörlerin dünya-sistemik eylemlerini daha kolaylaştırmak için kendi ulusal ünitelerinin politikalarını yeniden yönlendirme amacıyla bir siyasal karşılığı olarak görülmesi gerektiği yönünde güçlü bir fikir beyan eder.

Dünya sistemi teorisinin devrimler sosyolojisi araştırmamız için anlamlarını tam olarak anlayabilmemiz için, Wallerstein'in çalışmasını kavramsal, tarihsel, analitik ve siyasal açılardan inceleyeceğim. Dünya sistemi tam olarak nedir? Bu sistem nasıl çalışır? Bu sistem içinde sosyal değişim nasıl meydana gelir? Klasik devrimler niçin oldukları yerlerde ve zamanlarda oldu? Çağdaş devrimler için açıklamalar nelerdir? Böyle bir teorinin siyasal anlamları nelerdir? Dünya sistemi perspektifinin bir sonucu olarak ne tür problemler doğar? Wallerstein için, dünya sistemi, sosyal değişimin analiz ünitesidir. Diğer tüm analiz üniteleri -sınıf, milliyet, etnisite, bölge- bir bütün olarak dünya sisteminin dinamiklerinin konteksti içerisinde ve ona karşılık olarak, birleşen alt ünitelerdir. Wallerstein sosyolojisini açıklamak için astronomi metaforunu kullanır. O, “(bildiğimiz kadarıyla) sadece bir evren var olageldiyse de evreni yöneten kanunları açıklamayı iddia eden astronomiyle benzerlikten ilham aldım” diye yazar (Wallerstein, 1974: 7). Dünya sistemi, artı-ürün çıkarma metoduna dayalı bölgelere bölünmüş, bireysel ulus-devletlerin kendilerini yönlendirdikleri, tek, bütünleşmiş bir ünitelerdir. Kapitalizmin on altıncı yüzyılda Avrupa’da doğuşuna kadar, dünya sistemi, sıklıkla rekabet eden “dünya imparatorlukları”ndan oluşurdu ki bunlar ekonomik egemenlikle siyasal egemenlik arasındaki bir simetrisinin bir siyasal ünite tarafından zorlanmasına yönelik siyasal çabaları. Dünya imparatorlukları hem üretime hem de siyasete hükmettiler; askeri güç, ticaret ve mübadelenin siyasal egemenliğini olduğu kadar tek bir dominant idareyi de kolaylaştırdı. Ancak kapitalizmin doğuşu, dünya imparatorlukları dönemini sona erdirdi (onları yeniden yaratmaya dönük birkaç soylu girişim var olagelse bile). Kapitalizm, bir “dünya ekonomisi”dir, tek bir

ekonomiden ve birçok devletten oluşan bir sistem. Kapitalizm, ekonomiyle siyaset arasındaki çelişkileri tesis eder; “siyasal kararlar yasal kontrole sahip daha küçük yapılara [yani ulus-devletlere] yönelikken ekonomik kararlar her şeyden önce dünya ekonomisi alanına yöneliktir.”

Kapitalist dünya ekonomisi sosyal değişim için analiz ünitesidir. O, Wallerstein’e göre, “bir bütünlüktür -yapısı, tarihsel evrimi, çelişkileriyle-sosyal eylem alanıdır. Bu dünya ekonomisinin fundamental siyasal gerçekliği, her nasılsa mütemadiyen değişen şekiller alan bir sınıf mücadelesidir: Sınıf bilincine karşılık etnik-ulusal bilinç üzerine, uluslar içindeki sınıflara karşılık uluslararası sınıflar” (Wallerstein, 1979: 230).

Dünya sistemi üç bölgeden meydana gelir ki bunlar tek tek alt ünitelerin dünya ekonomisiyle ilişkilerine bağlıdır: a) İşçilerden artı-ürünün tahsis edilmesi yöntemi, b) Düzeni korumak ve ekonomik olarak mobilize olmuş sınıfların çıkarlarını desteklemede devlet kurumlarının gücü ve c) Ülke sakinlerini ahenkli gruplar halinde bağlayan ideolojiler. Bir noktada, *core* (merkez) ülkeler dünya pazarına hükmederler; bu ülkeler, ücretli emekçiler, güçlü devletler, seküler rasyonellik ve ilerleme ideolojilerinin ileri formlarıyla karakterize edilirler. Diğer noktada, *periphery* (çevre) ülkeler dünya ekonomisi tarafından domine edilirler; bu ülkeler ise, çoğunlukla insan gücüne dayanan emeğin temsilcisi işçiler üzerinde extra-ekonomik kontrol metotları kullanırlar ve nispeten daha az ölçüde mobilize edilmiş girişimci sınıfların çıkarlarını yeterince destekleme hususunda çok zayıf devletlerle ilerlemenin olmadığı bir durumda ulusal birliği yaratmaya dönük daha fazla doktrinel teolojilerle karakterize edilirler. Bu iki kutup arasında *semi-periphery* (yarı-çevresel) ülkeler vardır ki bu, hem core ülkelerce domine edilen hem de bazı periphery ülkelerini domine etme yetisinde olan bir ara alandır. Semi-periphery ülkeleri sıklıkla bölgesel ama uluslararası olmayan güçlerdir ki bu ülkelerde daha eski daha zorlayıcı emeği kontrol etme formları daha yeni ücretli-emek mekanizmalarıyla yan yana gelişir. Devletler ekonomik olarak mobilize olmuş sınıfların eksikliğine rağmen büyümeyi destekleyebilecek derecede yeterince kuvvetli, güçlü idari bürokrasiler olurlar ve seküler ideolojiler halkın bağlılığı için geleneksel dinle rekabet ederler.

Wallerstein’in dünyayı bu üç bölgeye bölmeye herhangi kapitalist bir ulusun sınıfsal kompozisyonunda bir paralellik bulur. Merkez ülkeler kapitalist sınıf olarak işlev görürken çevre ülkeler de organize olmamış

emekçiler olarak işlev görürler. Bu ikisi arasında orta sınıf (the middle class) -kısmen çevre üzerindeki zulmün ağırlığını hafifleten ve kısmen daha kolayca domine edilen çevre'nin sömürücüsü olan tampon bölge yer alır. Semi-periphery içsel olarak Trotsky'nin Rusya'daki devrime müjdecisi olarak belirlediği "birleşik ve eşitsiz gelişme" ile karakterize edilir; bu ikili toplum, semi-periphery'i kapitalist dünya ekonomisi içinde devrime karşı, kendilerinde reformcu sınıf mücadelesi ya da ulusal kurtuluş hareketlerinin daha dominant sosyal değişim formları olduğu merkez ya da çevre ülkelerinden çok daha fazla hassas kılar.

Wallerstein'nin core, semi-periphery, ve periphery kavramlarıyla Marxist sınıf kategorileri arasındaki paralellik kavramsal olarak tesadüfîlikten daha öte bir şeydir. Coğrafi düzlemin her ikisinde de, yani ulusal ve uluslararası, kapitalizm, doğuş anından itibaren, ulusal üniteler arasında ve üretici ve malik sınıflar arasında eşit olmayan bir değişim sistemidir. Bu eşit olmayan değişim tarafından yaratılan kaçınılmaz tansiyon, hem ulusal hem de uluslararası düzlemde sistemi ileriye doğru süren motordur. Devrimler, daha geniş dünya ekonomisi içinde konumlanan herhangi bir alt-ünite içinde meydana gelebilecek muhtemel siyasal süreçler arasında yer alırlar. Bu yolla, Wallerstein, analiz ünitesi olarak dünya sistemi üzerinde yoğunlaşsa da, sınıf mücadelesinin sosyal yaşamın merkezi dinamiği olduğu yönündeki Marxist sava da sadık kalır. Herhangi bir ulustaki sınıfların birbirlerine karşı hareket etmeleri gibi, kapitalist dünya ekonomisi içinde uluslar da birbirlerine karşı hareket ederler.

Tarih Olarak Kapitalizm

Wallerstein'nin çalışmasının büyük kısmı, kapitalist dünya ekonomisinin tarihini, kaynaklarını betimler ve belirli devrimci olayların analizini daha geniş, büyük, tarihsel alan içinde konumlandırır. Wallerstein, bu hükmedici bütünlüğün çeşitli ulusal ve bölgesel üretim tarzlarını yönetmeye başladığı mekanizmaları resmederek kapitalist dünya ekonomisinin tarihsel gelişiminin izini sürer. Metodolojik olarak, Wallerstein'nin argümanı Kondratieff dalgalarının -düzenli ekonomik genişleme ve kapitalist birikime özgü çelişki devirleri- kapitalizm-öncesi ekonomik formasyonlara uygulanmasına dayanır. Her biri yaklaşık 300 yıllık olan dalga 150 yıllık iki simetrik genişleme ve çelişki devrinden meydana gelir. Kronolojik olarak, Wallerstein tarihsel açıklamasını bu 150

yıllık genişleme ve çelişki dönemlerine böler. Feodalizmin zirvesinde, yaklaşık 1150-1300, Avrupa demografik olarak (önemli bir nüfus artışı), ticari olarak (Akdeniz ve Baltık ticaret yollarının canlanması) ve coğrafi olarak (Doğu Avrupa ve Balkanlar ticari canlanma yoluyla Batılı feodal pazarlara getirildi) genişledi.

1300'den 1450'ye "genişleyen şey şimdi küçüldü" (1974: 37), ki bu gelişme feodalizm içerisinde uzun süreli bir krizler setine yol açtı. Demografik, jeopolitik, ekonomik, kültürel krizler bu savaşlar, vebalar ve dini zulümler döneminde birleştiler. Bu krizleri çözmek için kullanılan nihai çözümler üç şekil aldı. Birincisi, "eldeki dünyanın coğrafi boyutunun büyümesi" krizi çözenin bir aracı olarak genişleme için derinleşen bir ihtiyacı ifade etti (Wallerstein, 1974: 38). Daha yüksek toprak içeriğine sahip yeni üretici alanlar, Avrupalı derebeyliklerin azalan üretimini telafi edebilecek daha iyi tarımsal kazançlara izin verdi. Dramatik keşifler çağı da tüketim için yeni pazarlar açtı ki bu da fiyatlardaki artışı alevlendirdi. İkinci olarak, "dünya ekonomisinin farklı bölgeleri ve farklı ürünleri için çeşitli emek kontrol metotlarının gelişimi" feodal üretim ilişkilerinin bazılarını yamayarak, feodal bağların yoğunlaşması için Batı Avrupa bölgesinin dışına giderek, krizi sona erdirme girişimi olarak görülebilir (Wallerstein, 1974: 38). Batı Avrupa içindeki bazı alanlar ürettikleri malların türlerini temelden değiştirdiler ki, İngiltere'nin tahıl üretiminden koyun yetiştiriciliğine geçişinde olduğu gibi bu onların önceden bizzat kendilerinin ürettikleri bazı hammaddelere şimdi dışarıdan ihtiyaç duymaları anlamına geliyordu. Böylece, bu gelişen bölgeler arasındaki ticaret, eşit olmayanlar arasındaki, ana ürünlerin [hammaddelerin] üreticileriyle bitmiş, yüksek fiyatlı malların üreticileri arasındaki bir ticaret oluyordu. Son olarak, feodal krize çözüm, devletin gelişmesiydi; "nispeten kuvvetli devlet mekanizmalarının yaratılışı... kraliyet monarşilerinin ticari ilişkilerdeki bir üstünlüğün ekonomik avantajlarını paylaşabilmesi için, tek tek ulusların dünya pazarına daha iyi bütünleşebileceği yeni içsel siyasal düzenlemelerin geliştirilmesine hizmet etti" (Wallerstein, 1974: 38).

Wallerstein bu modeli alır ve tarihsel olayları onların ışığında yeniden yorumlar. O Avrupa'nın Afrika'nın parçalarına olduğu kadar hem Kuzey hem de Güney Amerika'ya yayılışını; "fiyat devrimi" ve ilgili ücretlerin yavaş ilerlemesini; Batı Avrupa'daki kırsal emek kalıplarındaki değişimleri (küçük çiftçinin yükselişi ve çevirme hareketi) ve Doğu

Avrupa'daki kırsal emek kalıplarındaki değişimleri (“zorunlu para ürün emeği”nin başlatılması ve “ikinci serflik”) ve para kiralarna, lordun toprağını kiraya vermeye geçişten ve ücretli emek metotlarının gelişiminden çıkan özgür ücretli-emeğin eşzamanlı mevcudiyetini tartışır (Wallerstein, 1974: 128). Bu tarihsel devrin sonu sembolik olarak on altıncı yüzyılın son on yılındaki Hollanda Devrimiyle işaretlenir. Hollanda'da ilk nispeten kuvvetli devlet yapısının ortaya çıkışı, en yakın kriz devirlerinin yavaş yavaş azalmasıyla birleşti ve onun enflasyoncu sarmalı (fiyat dönmesi, altın-gümüş külçesine dönük ithalat talebinde düşüş ve çeşitli para birimlerinde devalüasyon), Wallerstein için yeni ve tarihsel olarak eşsiz bir dönemin krizi başlatanıkinden niteliksel olarak farklı bir ekonomik düzenin doğuşuna işaret etti. Bu kapitalist dünya ekonomisinin başlama noktasıydı: Başarısızlaşan bir Avrupa'yı destekleme çabası olarak algılanan kapitalizm arka kapı yoluyla içeri alındı. Ve kapitalizmin ilk devrimi, geç-onaltıncı yüzyıl Hollanda devrimi, tamamen onun henüz oluşum halindeki kapitalist dünya ekonomisiyle ilişkisiyle açıklanır.

Kapitalist dünya ekonomisi için ilk küçülme devri Wallerstein'nin tarihsel açıklamasının ikinci cildinin konusudur. 1600'den 1750'ye kadar devam eden bu B-evresi küçülme, bir pazar çöküşüyle küresel ekonomik ağın küçülmesiyle devletlerin dünya ekonomisi içindeki pozisyonlarını pekiştirme ve istikrarlı kılma çabalarıyla karakterize edilir. On yedinci yüzyıl ortasının Avrupa'daki hemen her ülkede -özellikle İngiliz Devrimi, Fransa'daki Frond'lar ve Kastilya egemenliğine karşı Naples, Palermo, Portekiz ve Catalonia tarafından yapılan ayaklanmalar- devrimci dönüşüm çabalarına şahitlik etmesinde görüldüğü gibi bu evre aynı zamanda bir devrimler dönemi idi. Wallerstein bu olayları dünya ekonomisi kontekstinde açıklar; bu olaylar dünya ekonomisine geniş ölçüde katılmayı ve onu kontrol etmeyi kolaylaştırmaya yönelik siyasal düzenlemelerdi. Bu döneme hükmeden şeyler, “İngiltere ve Fransa'nın ilk önce Hollanda egemenliğini yok etme ve sonra da en üst pozisyona yükselme çabalarıdır” (Wallerstein, 1980: 241).

Merkez ülkeler içerisinde, Wallerstein Fransa ve İngiltere'nin Hollanda'yı kapitalist dünya ekonomisi içindeki egemenliğinden uzaklaştırma ve sonra dikkatlerini birbirlerine çevirme yollarını kaydeder. Fransa ve İngiltere'nin her ikisi de endüstriyel ve tarımsal merkezler gerçekleştirdiyse de aslında Fransa daha iyi konumdaydı ve dominant pozisyona geçme hareketini yapmada daha fazla öz-yeterliliğe sahipti.

İngiltere'nin bu dönem boyunca "nispi geriliği" paradoksal olarak avantaj sağlıyordu; (çünkü) bu gerilik İngilizleri yenilikler bulmaya, Hollanda yatırımını davet etmeye, (keresteden kömüre) alternatif yakıt kaynakları ve yabancı stok ve dağıtım kaynakları bulmaya teşvik etti ki bunların hepsi aşamalı olarak İngilizlerin Fransızları geride bırakmalarına izin verdiler. Böylece 1673'den sonra, Fransız devleti tarımsal krizler ve güçsüzleşen denizaşırı ticaret arasında felce uğradı ve endüstrileri de İngiltere'ninkinin arkasında kaldı. Louis XIV'ün kıtasal hırsları potansiyel olarak verimli kapitali verimsiz askeri maceralara döktü. Fransız maliyesi kaotikti ve krallık bir mali önlemden diğerine topallayıp durdu. Buna karşılık, Sivil Savaşın sonra, İngiltere'de yönetici sınıf yeniden birleşti; devlet girişimcilerce egemen alındı; Celtik sorunu kolayca çözüldü ve bir merkez bankası kuruldu. Önceki hafif farklılıklar önemli hale geldi; Fransızların avantajları İngilizlerin yenilikleriyle gölgede kaldı. 1763'de Paris Antlaşmasının imzalanması, "Fransa'yla 100 yıllık mücadelede İngiltere'nin kesin üstünlük başarısını ortaya koydu" (Wallerstein, 1980: 257).

Böyle bir hikâyede, Wallerstein devrim sosyolojimizde bizim için eğitici olan teorik bir paradoks ortaya atar. Herhangi bir ulusta önceki avantajlar -uluslararası gelişmelere ayak uydurabilme yetisiyle ölçülür- ekonomik atalete yol açabilir. Buna karşılık, daha az şanslı, nispeten geri uluslar ya pazarda avantaj elde etmeyi sağlayacak yenilikler bulmak ya da dünyaya başarısız olarak görünmemek için diğer ulusları askeri olarak işgal etmek zorundadırlar. "Bir sistemin yeni formlara yönelik başlangıçtaki yenilikçiliği aşamalı sürekli değişime değil tersine değişimin bastırılmasına yol açar, diğer yandan başlangıçtaki direnç sıklıkla daha sonra bir atağa yol açar" (Wallerstein, 1974: 59). Böyle bir teorik argüman, Gramsci'nin belirli bir toplumda feodal geçmişin kalıntısı ne kadar yüksek olursa egemen bir burjuva sınıfının yükselme şansı o kadar düşük olur şeklindeki iddiasını çınlatır. [Bu bağlamda] Weber de *General Economic History*'sinde "modern kapitalizmin başlangıçları, Doğunun ve klasik antik çağlarınkinden farklı ve prensipte kapitalizme kuvvetle düşman bir teorinin resmen dominant olduğu bir bölgede aranmalıdır" diye yazmıştı (Weber, 1961: 177). Dolayısıyla, evrimsel bir model benimseyen birçok İngiliz tarihçinin argümanlarına rağmen, İngiltere'nin içsel organizasyonunun doğasında saklı bu ülkeyi erken kapitalist gelişmesine sevk eden hiçbir şey yoktu. Wallerstein'ne göre, aslında İngiltere'nin erken dezavantajlarıydı ki dünya ekonomisinde İngiliz gelişimini

zorlayan sosyal grupları silip süpüren siyasal bir devrimi de içeren böyle radikal yenilikleri teşvik etti. Fransa'nın önceki daha geniş bir içsel pazara ve güçlü doğal kaynaklara sahip olma avantajları, Fransızların gevşemelerine ve onyedinci yüzyıl-ortası Frond'larındakiyle aynı devrimci çabaları başarılı şekilde mağlup etmeyi sağlayacak yeterli kaynakları korumak amacını taşıyan sosyal güçlerin (kilise, kral ve aristokrasi) kapitalist gelişmeye karşı çıkmasına izin verdi (bkz. Kimmel, 1988). Böylece, ikinci klasik devrim, İngiliz Sivil Savaşı ve yüzyılın en olağanüstü devrimci başarısızlığı, Fransa'daki Frondlar, her ikisi de kapitalist dünya ekonomisine genişleyen ulusal katılım ve o ekonominin etrafında oluştuğu merkez olma düzleminde açıklanır.

Bu konuların çoğu Wallerstein'nin planlı dört ciltlik eserinin üçüncü cildinde tartışılır. *Kapitalist Dünya Ekonomisinin İkinci Büyük Büyüme Devri, 1730-1840'lar* altbaşlıklı bu cilt, geç-onsekizinci yüzyılın büyük tarihsel devrimlerini ve Endüstri Devrimini irdeler. Ancak, Wallerstein, devrim teriminin yanıltıcı olduğunu, bunların hiçbirinin gerçekte devrimci olmadığını savunur. “Geç-onsekizinci yüzyılın büyük devrimlerinin hiçbirisi... dünya kapitalist sistemine fundamental tavırlar sergilemez” diye yazar (1989: 256). “Bu devrimler onun daha fazla pekişmesini ve kökleşmesini temsil ettiler. Popüler güçler bastırıldı ve onların potansiyeli gerçekte siyasal dönüşümlerce zorlandı.”

Wallerstein, endüstriyel “devrim” fikrinin “son derece yanıltıcı” olduğunu belirtir (Wallerstein, 1989: 33). Bunun yerine, Endüstriyel Devrimi “ölçüyü artırma çabasıyla birlikte yeniden-kentleşme ve öncü endüstrilerin yeniden-yoğunlaşması” olarak düşünmemiz gerekir (Wallerstein, 1989: 78). Fransız Devrimi'nin, Wallerstein'nin görüşüne göre, bir devrim olduğu bile söylenemez, daha ziyade Fransız toplumu içsel olarak yeniden-organize etme ve onu kapitalist dünya ekonomisindeki egemenlik mücadelesinde İngiltere'yle daha iyi rekabet etmeye ideolojik olarak dönüştürme çabasıydı. Bu anlamda, Fransız Devrimi, “İngiltere'nin dünya ekonomisinde egemen statüsüne sıçraması algısı ışığında Fransız devletini acilen gerekli reformlara zorlamak için bir yönetici kapitalist sınıflar grubunun nispeten bilinçli bir girişimidir” (Wallerstein, 1989: 111). Ama bundan da ötesi, bu devrim, “modern dünya sistemi tarihindeki ilk sistem-karşıtı (yani kapitalizm-karşıtı) hareketin doğmasına yeterli olacak kadar kamu düzeninin bozulması koşullarını yarattı” yani başarısızlığa uğrasa da kapitalizm karşıtı olasılıkların

doğuşuna işaret eden Fransız ‘popüler kalabalıklar’ın hareketi (Wallerstein, 1989: 111). (Elbette, Wallerstein’in kendi sistematik mantığına göre, kapitalizme ilk direnç tarihsel görünümü için neredeyse iki yüzyıl beklememeliydi, aksine kapitalist dünya ekonomisinin kaynakları başında hazır olmalıydı. Gerçekten de hazırdılar. Wallerstein’in kendi deyimiyle, ilk kapitalizm-karşıtı hareketler burjuva sınıfı onyedinci yüzyıl-ortası İngiltere’inde Leveller’ler ve Digger’ler kılığında ilk siyasal zaferlerini alırken görüldü). Nihayet, Wallerstein Fransız Devrimi’nin “kültürel-ideolojik alanın içini en azından ekonomik ve siyasal gerçeklikle kaplamak için bir bütün olarak modern dünya-sistemine gerekli şoku sağladığını” savunur (Wallerstein, 1989: 111). Ekonomik gerçeklik onaltıncı yüzyıl boyunca oluşturulmuştu ve siyasal gerçeklik ise onyedinci yüzyıl sonunda Fransa’da mutlakiyetin pekiştirilmesi ve 1640-1688 devrimlerinden sonra İngiltere’de mutlakiyetin başarısızlığı ve liberal devletin doğuşuyla oluşturulmuştu. Böylece, ortaya çıktığından beri feodalizmden kapitalizme geçiş uzun bir süre aldı. Bu, bu ciltlerin temel argümanıdır. Devlet yapısının dönüşümü iki yüzyıldan beri devam eden bir sürecin sadece bir devamıydı... Böylece, Fransız Devrimi ne basit ekonomik ne de basit siyasal bir dönüşümü belirtir. Aksine, Fransız Devrimi, kapitalist dünya ekonomisi bağlamında, ideolojik üst yapının sonunda ekonomik temelle yakalandığı andı. Bu devrim geçişin sonucuydu; onun nedeni ya da meydana geliş anı değildi (Wallerstein, 1989: 52).

Devrimci dönüşüm yerine, Wallerstein kapitalist dünya ekonomisinin gelişiminin çeşitli evreleri arasındaki süreklilikleri vurgular. Geç-on sekizinci ve erken-on dokuzuncu yüzyıllar yeni coğrafi alanlara yayılma süreçlerini ve bu alanların bazılarındaki karşı-periodik diremiş ve isyan hareketlerinin gelişimini devam ettirdi. Yeni alanların dahiliyeti “üretim alanının kapitalist dünya ekonomisinin meta zincirine entegrasyonunu” içerdiler ki bu, “dahiliyet döneminde, hem daha geniş ekonomik karar verme ünitelerinin kurulmasını hem de iş gücüne artan ölçüde baskıyı gerektirme meyletti” (Wallerstein, 1989: 130). Böylece dahiliyet, yeni yeni bütünleştirilmiş alanların içsel biçimi için önemli sonuçlara sahiptir: Karar vermenin daha geniş ekonomik üniteleri ve “ne çok güçlü ne de çok zayıf olmayan, ama devletlerarası sistemin belirlediği ‘oyunun kuralları’na cevap verebilecek nitelikte olan devletler” (Wallerstein, 1989: 187).

Yine, Periphery'deki tüm siyasal hareketler, kapitalist dünya ekonomisine dahil olma kontekstinde anlaşılacaktır. Bu yapısalçı-olmayanların kör irrasyonel davranış olarak gördükleri şeylerin aniden çok rasyonel görünmesini sağlayan şeydir. Wallerstein, Hint isyanları hakkında, "ilkel direniş olmanın çok daha ötesinde, isyanlar her şeyden önce Hintlilerin kapitalist dünya ekonomisinde rol almalarından kaynaklanır ki bu sadece son zamanlarda 'merkezi idare kollarını güçlendirme' girişimlerinde daha etkili kılındı" demektedir (1989: 220).

Wallerstein'nin Kavramsal Devrim Modeli

Wallerstein'nin dünya sistemi teorisi sosyolojik bir devrim açıklaması inşa etmede temel elementler teklif etmektedir. Onun tarihsel bir açıklama üzerindeki ısrarı, çağdaşlaşma teorisinin tarihsel-olmayan model-kurumuna keskin bir zıtlık belirtir. Bir anlamda, Wallerstein şunu savunur: Tarihsel olarak Batı Avrupa'nın kapitalist dünya ekonomisinin merkezi olarak yükselmesi için kuramsal bir kaçınılmazlık yoktu. Kapitalizm, çeşitli kültürel faktörlerin kaçınılmaz sonucu da değildi. Kapitalizm, onaltıncı yüzyılın siyasal beraberliği tarafından yaratılan boşlukta ortaya çıktı. Bazı ülkeler, İspanya gibi, kalkışsa da, hiç bir ülke bir dünya imparatorluğu yaratamazdı.

Ayrıca, Wallerstein, ondokuzuncu yüzyıl-sonu ve yirminci yüzyıl-başında hem emperyalistler hem de onların eleştiricileri (en çok Lenin'nin) tarafından paylaşılan evrimci modele de meydan okur. Emperyalizm, Lenin'nin ileri sürdüğü gibi, endüstriyel kapitalin kendi üretici ve tüketim pazarlarını daha fazla içsel olarak büyütememesinden kaynaklanan kapitalist gelişmenin daha ileri bir seviyesi değildir. Emperyalizm, Wallerstein'e göre, bir dünya ekonomisi olarak kapitalist gelişmenin köklerinin hayati bir parçasıdır. Dünyanın bölgeleri arasındaki eşit-olmayan mübadele, kapitalist ilişkilerin ilk tarihsel görünümünün bütünsel bir parçasıdır. Kapitalizm, daima emperyalizmi belirtmiştir. Wallerstein'e göre; kapitalizm, bir dünya ekonomisi olarak, hemen her durumda emperyalizmi gerektirir. Bir yandan kapitalizm, "yeni ulusların tek bir birbirine bağlı dinamik büyüme sistemine dahilini ifade eder. Aynı zamanda o (kapitalizm), peripheral ülkelerin çıkarlarının merkez (core) ülkelerin çıkarlarına ikincilleştirildiğini belirtir" (Evans, 1975: 115). Wallerstein'nin gücü, tek tek ulusların daha geniş ekonomik sistemlere

bağlandığı mekanizmalar ve bu üniter ekonomik kurumun farklı hükümetleri aşma yolları üzerinde odaklaşmasıdır.

Bu iddiayı üç önemli sonuç takip eder. Birincisi, Wallerstein, ulus-devletin ve kapitalist ekonominin eşzamanlı tarihsel gelişmesine ilişkin zorlayıcı bir açıklama sağlar. Bu anlamda, dünya pazarının yayılması, Marx'ın emperyalizm analizinde gördüğü gibi, daha “geri” peripheral ulusların daha “ileri” pazarlara entegrasyonuna izin veren “ilerici” bir güçtür. Nitekim toplumlardan “izole edilmiş ve kendi-kendine yeten sistemler” olarak söz etmemizin bir anlamı yoktur; bunun yerine, tüm tek tek ulus-devletlerin dünya sisteminin gelişmesine nasıl eklemelendiğini ve kendilerinin bizzat bu sistemin ürünleri olduğunu görmeliyiz (Wolf, 1982: 390).

İkincisi, Wallerstein bu peripheral ülkelerin “pre-kapitalist” veya “feodal” veya benzer herhangi bir şey olarak görülmemesi için bir analitik mekanizma sağlar: Onlar kapitalisttirler ve peripherydeki pozisyonları onların marketteki olasılıklarını yükseltmelerini önlese de kapitalist dünya ekonomisine yönelmişlerdir. “İlerlemiş merkezin karakteri tüm tarihsel dönemin karakterini belirler. Batı Avrupa kapitalistleşince, sefliğe dayalı olsalar bile Batı Avrupa’yla birlikte olan peripheral alanları ‘feodal’ olarak tasvir etmek artık anlam ifade etmez. Sınıflar ve gruplar daima bir bütün olarak dünya sistemiyle ilişkilerine göre analiz edilmelidirler” (Thomas, 1975: 27). Burada Wallerstein’i takip ederek, Wolf “bu güya tarihsiz halkların [kolonilerin yerli halklarının] tarihinin gerçekte nasıl Avrupa yayılmacılığının kendisinin tarihinin bir parçası olduğunu” tasvir eder (Wolf, 1982: 194). Kolonize edilenlerin tarihi “birimsel bir tarihi sürecin değişken sonuçlarından” birisi olmaktan başka bir şey değildir ki dünyada birbiri peşi sıra nüfuslarda “halkların yaşamları kapitalist modun diktelerine uyum sağlaması için yeniden şekillendirilmiştir” (Wolf, 1982: 231-353).

Son olarak Wallerstein’in yaklaşımı kapitalist dünya ekonomisindeki pozisyonlarına gönderme yapmadan yirminci yüzyılda Üçüncü Dünyada meydana gelen devrimci ayaklanmaları anlayamayacağımızda ısrar eder. Çünkü o, ekonomik konum içsel siyasi aktivitelere yönelik olasılıkları yapılandırır ve bazı seçkinlerin, o pozisyonu iyileştirme çabaları devrimci patlamayla sonuçlanabilecek baskılar haline gelir. “Gerçekten, peripherynin dünya sistemine katılımının en sürekli miraslarından birisi

onların toplumlarının seçkinler ve yığınlar diye bölünmesi olagelmıştır. Seçkinleri merkezin evrenine -onun kültürüne, yaşam tarzına ve tüketim kalıplarına- bağlayarak ve çevredeki toplumu marjinalliğe mahkum ederek bunu gerçekleştirmişlerdir” (Hermassi, 1980: 91). Buradan anlıyoruz ki, Wallerstein’in modeli “devrimci hareketler gerikalmışlığın dertleri ve sömürge ya da sömürge-sonrası devletin kısıtlamalarıyla ilişki içinde gelişir” demek istiyor (Waltson, 1984: 27). Çağdaş peripheryde, “devrim görevi bir toplum içerisinde salt değerler ve imtiyazlar dokusunu değiştirmek değildir aynı zamanda dışsal bağımlılığa ve eşitsiz değişime bir son vermektir” (Hermassi, 1980: 73).

Wallerstein devrim problemini kapitalist dünya ekonomisinin hem zamansal hem de mekânsal gelişmesi içinde yerleştirir. Onun merkez (core), yarı-çevre (semi-periphery) ve çevre (periphery) kavramları, devrimsel değişimin dinamikleri ve konumu hakkında açıktır. Örneğin, Wallerstein devrimlerin farklı bölgelerde farklı sebeplerle meydana gelme olasılığına sahip olduklarını ima eder. Özellikle, yarı-çevredeki (semi-periphery) bir devrim çevredeki (periphery) bir devrimden farklı bir karaktere sahip olacaktır. Birincisinde, kapitalist dünya ekonomisine başarılı katılımın önündeki engelleri ortadan kaldıracabilecek içsel siyasi düzenlemeler aracılığıyla merkeze girmeye çalışan potansiyel bir girişimci seçkinler hareketi görebiliriz. Buna karşılık, çevrede (periphery) devrimciler, bir çevre ülkesi olarak dahiliyetin ima ettiği ekonomik durgunluktan dolayı milli ekonomiyi kapitalist dünya ekonomisinden çıkartmaya çalışan milliyetçi köylülerden ibaret olacaktır. Bunun yerine, onlar dünya ekonomisine yarı-çevre bir ulus olarak yeniden katılabilmek için ekonomik öz-yeterliliğin ve içsel endüstriyel gelişmenin peşinden koşarlar. (Wallerstein bu ulusal izalasyonculuk dönemlerini bir çeşit ulusalcı birlik, daha iyi bir pozisyonda yeniden entegrasyondan önce dünya ekonomisinden çekilme formu olarak yorumlar. Devrim-sonrası Çin’de böyle bir soyutlanmacılık yaşanmıştır ki bunu son zamanlarda Çin’in merkeze katılma çabaları izlemiştir).

Zamansal olarak devrimler esas olarak kapitalist dünya ekonomisinin B-evresi küçülme dönemlerinde meydana gelen olaylardır ki bu dönemlerde mobilize edilmiş ulusal aktörler kendi pozisyonlarını en iyi konuma çıkarmak için veya kaybettikleri avantajlarını yeniden ele geçirmek için devleti yeniden düzenlemeye çalışırlar. Ekonomik çöküşler sürecince, sınıf çatışması yükselir ve çevreden gelen, gittikçe azalan mevcut

kaynaklar için merkez (core) devletler arasındaki rekabet yoğunlaştıkça savaş oluşur. Merkez devletlerin kaynakları çıkarma yönündeki baskısının yoğunlaşması, çevrenin harekete geçmiş elementleri arasında ulusalcı duyguları harekete geçireceğinden dolayı çevre de giderek artan ölçüde ulusalcı devrimleri gündeme getirir. Dolayısıyla, dünya sisteminin tarihinde böyle bir çöküşün ortasında olduğumuzdan, Wallerstein kapitalist dünya ekonomisinin ölümüne ilişkin imalı bir tasarı sunar. Çağdaş dünyaya uzatılmış olarak Wallerstein'in argümanı şöyledir: "Sömürülmemiş toprak, emek ve mekanize olmamış-üretim rezervleri kurur kurumaz, merkez devletler artık yeni bir çevreye (periphery) doğru büyüme imkanına sahip olmayacaklar. Yüksek seviyeli bir hareketlenmede sınıf çatışması dünya çapında kaçınılmaz olacaktır. Sistem, bu krizi sadece kendisini tamamen yeni bir şeye –muhtemelen sosyalist bir dünya devletine –dönüştürerek aşabilecektir" (Collins, 1981: 53).

Jeopolitik olaylar -savaşlar ve devrimler- hem zamanda hem mekânda kapitalist dünya ekonomisinin büyüme ve küçülmesine bağlıdır. Tarihsel olarak, Wallerstein'in devrimler analizi, onun ulusu kapitalist dünya ekonomisi içerisine yerleştirme ve dolayısıyla, herhangi bir açıklama skorunu o ulusun daha geniş uluslararası ekonomik alanla ilişkisi içerisine konumlandırma ısrarını yansıtır. Wallerstein, İngiltere ve Fransa'daki klasik burjuva devrimlerinin feodal krizin çatırtılarını en güçlü şekilde hisseden soylular kısmı tarafından gerçekleştirildiğini savunur. Örneğin, 1640-İngiliz Devrimi, "aşırı vergilendirilmiş 'sade' yüksek sınıfın bir Rönesans mahkemesine karşı isyanı" olarak karakterize edilir. Bu nedenle, sosyal değişim için yaygarayı koparan sosyal sınıf, her zaman "yükselen" bir burjuvazi değildir, tersine hızlanan ekonomik nedenlerden en fazla doğrudan etkilenen bir sınıf olarak soyluların o bölümüdür. Soyluların bu bölümü, dünya ekonomisine daha fazla bir katılım için siyasal engelleri kaldırır ve böyle yapmak suretiyle kendisini bir kapitalist girişimciler sınıfına dönüştürür -önce tüccarlar, sonra da sanayiciler olarak-. Teorik olarak, Wallerstein şu açıklamaya işaret eder: Devrimler "dünya ekonomisinin koşullarının ortak sonuçları olan belirli tarihsel koşulları ve bir bütün olarak belirli bir andaki devletlerarası sistemi, bütün sistem içerisindeki belirli devletin pozisyonunu, belirli devlet içerisindeki sınıf ve diğer sosyal güçlerin mevcut dağılımını yansıtır. Her ülke kendisi için mümkün olan devrimi yaşamıştır" (Wallerstein, 1984: 83).

Ancak böyle aşikâr bir tarihselcilik Wallerstein'in dünya sistem analizinin devrim uzmanları için sahip olduğu en önemli kavrayışlardan birisini maskeleymektedir ki bu kavrayış, tartıştığımız veya ileriki bölümlerde tartışacağımız diğer bazı teorisyenlerin kavrayışlarını andırmaktadır. Wallerstein, birçok devrimin ne en ileri uluslarda ki bunlar kapitalist dünya ekonomisini kendi avantajlarına manipüle etmeye zaten muktedirler, ne de en ağır şekilde sömürülen çevre uluslarda ki bunlar kapitalist dünya ekonomisine ifade edilen dünya kaynaklarının bölünmesine bir meydan okumayı sürdürebilecekleri organizasyon ve ekonomik kaynaklardan yoksundurlar, meydana geldiğini savunur. Devrim, herhangi belirli bir tarihsel anda bir yarı-çevre (semi-periphery) olgusudur; herhangi belirli bir ulus içindeki mülkiyet sahibi sınıfların daha fazla avantaja olacak bir yolla dünya ekonomisine katılıma izin vermeye yönelik bir içsel yeniden-düzenleme çabasıdır. Devrimler hafifçe geri ülkelerin kendilerinden ileride olanları çabucak yakalama çabalarıdır (bu düşünce bize Trotsky'nin birleşik ve eşitsiz gelişme anlayışını ve Gerschenkron'un çalışmasındaki nispi geriliğin sessizliğini hatırlatmaktadır). Bu nedenle devrimler, onyedinci yüzyıl-ortasında dönemin gerçek merkez (core) ülkesinin, Hollanda'nın gerisinde kalan Avrupalı devletlerde ortaya çıkmıştır.

Dünya Sistem Modelindeki Problemler

Devrimler topografyasına ilişkin bu kavrayış özüne rağmen Wallerstein'in dünya sistem modeli çeşitli problemler doğurur. Yukarıda onu alıntıladığım gibi, "her ülke(nin) kendisi için mümkün olan devrimi yaşa(dığını)" savunmak, dünya sistemi içerisinde devrimin egemen bir tayin edici nedenini savunmak anlamına geldiği gibi sosyal sistemin özelliklerini betimlerken işlevselcilik dilini adapte etmek anlamına da gelir. Dünya sistem teorisiyle ilgili her biri devrim sosyolojisinde önemli sonuçlara sahip çeşitli problemler vardır.

Tüm küçük ünitelerin daha geniş dünya sistem ünitesine kapsanması ve dahiliyeti maddileştirme (reification) sorununu doğurur. Kapitalist dünya ekonomisi sosyal bir sistemdir ki onun dinamikleri sadece ona içsel olan terimlerle anlaşılabilir. Wallerstein'in sistem teorisi, bir sistem yaklaşımının epistemolojik yararı hakkında büyük bir tartışmaya neden oldu. Wallerstein analizinin "sadece grupların değil aynı zamanda sosyal sistemlerin araştırmasını içerdiğini" savunur ki bu sosyal sistemlerin

temel işlevleri kendilerini korumaktır (Wallerstein 1974: 11). Böyle bir sosyal sistemi belirleyen şey, Wallerstein'e göre, "ondaki yaşamın geniş ölçüde kendi kendini zapt etmesi ve onun gelişmesinin dinamiklerinin geniş ölçüde içsel olduğu gerçekleridir...Eğer sistem, herhangi bir sebeple, tüm dışsal güçlerden kesilecek olursa...tanım, sistemin aynı şekilde işlevini sürdürmeye devam etmesini gerektirir" (Wallerstein, 1974: 347). Kapitalizm, dolayısıyla kendi kendini zapt eden, kendi kendini düzenleyen bir sistemdir. "Zamanla gelişen şey dünya ekonomisinin kendisidir, onun içindeki alt-üniteler değil" (Wallerstein, 1989: 33).

Onun önceki astronomi benzetmesine rağmen Wallerstein daha ağırlıklı olarak biyolojik organizma benzetmesine dayanır. Çevreden (periphery) gelen hammaddeler merkeze akar ki burada bu hammaddeler işlenmiş mallar olarak artılır ve geri döner. Ticaret kapitalist dünya ekonomisinin hayat-kanıdır. Onun üstünde yılmaz şekilde rasyonel pazar, dünya sisteminin beyni durur.

Sistemler teorisi, ister Marxist ister Parsoncu tarzda olsun, kendisini belirli bir tarihsel teleolojiye borçludur ki bunda olaylar meydana gelir. Çünkü onların meydana gelmesi için sistemik bir ihtiyaç vardır ve sosyal değişimin dinamik içsel motoru adaptasyon ve sistem korunması için bir statik, tepkisel kapasiteyle yer değiştirir. Kısmen, bu sonuçları bilen ve nihai noktada kesin gibi görünenlerden onun sebeplerini oluşturmaya çalışan tarihsel gelişmeyle ilgili herhangi bir teorik açıklama için geçerli bir problemdir. Ancak Wallerstein bu problemden kaçınmaz; (hatta) zaman zaman ondan haz alıyormuş gibi görünür. O analizine çağdaş political-economy üzerinde iyi temellenmiş olarak başlar, nitekim onun amacı *modern* dünya sistemini açıklamaktır. O, tam olarak ve *sadece* bilinen sonuçlarla uyum sağlayacak olan dünya ekonomisinin tarihsel köklerindeki elementleri "keşfetmek" için geriye tarihsel kayıtlara ulaşır. Egemen kapitalist dünya ekonomisiyle ilişkisi içinde içsel siyasi ve sosyal değişimleri açıklayarak Wallerstein "modern dünyadaki sosyal değişme süreçleri üzerindeki özellikle siyasal ve askeri faktörlerin etkisi üzerindeki vurguyu kaldırma" eğiliminde olduğu kadar Marx'ın üretim düzenindeki sınıf çatışmasında gözlemlediği sosyal değişimin merkezi dinamiğini de ikinci derecede önemli görür (Giddens, 1985: 168). Sonuç olarak, özel ulusal-düzeyde değişimler minimize edilir. Çünkü tüm uluslar kapitalist dünya ekonomisine aittirler ve onların karakteri değiştirilemez şekilde o sistemle ilişkileri tarafından damgalanırlar. Tıpkı

on altıncı yüzyılda kapitalist dünya ekonomisinin köklerinden sonra “feodal” ülkeler olmadığı gibi -sadece sistem içinde sömürülen çevre ülkeler- çağdaş kapitalist dünya ekonomisinde de sosyalist bir ülke olamaz. İlan edilmiş ideolojik bağlılığı her ne olursa olsun, herhangi bir ulus-devlet, kapitalist bir aktör olarak (pazarda kar amaçlı değişim yaparak), kapitalist dünya ekonomisiyle ilişkili olduğu sürece, onun içsel dinamikleri de o ilişkinin bir yansıması olacaktır.

Bu “rahatsızlık verici işlevselcilik ve ekonomik indirgemecilik birleşimi” aynı zamanda bir bütün olarak kapitalist dünya ekonomisi içerisinde garip bir anthropomorphisme de yol açar (Giddens, 1985: 167). “İhtiyaçlara” ve “gereksinimlere” sahip olan şey sistemdir. Wallerstein’in teleolojisiyle mümkün kılınan kuramsal bir arka-kapı. Böylece, yeni bölgelerin dünya ekonomisiyle bütünleşmeleri, “dünya sistemin sınırlarını genişletme ihtiyacından doğmuştur ki bu ihtiyacın kendisi dünya ekonomisinin içsel baskılarının sonucudur” diye yazar Wallerstein (Wallerstein, 1989: 129). 1790’larda Güney Amerika “acil olarak yeni bir ekine ihtiyaç duydu” diye belirtir. Pamuk, elbette, o yeni ekindi “ve pamuk bir müşteri olarak İngiltere’ye ihtiyaç duydu” (Wallerstein, 1989: 248).

Wallerstein’in teleolojisi ve sistemler kuramı, sistem içerisinde herhangi bir tekci siyasal organizasyona açık olan seçenekleri anlamayı, imkânsızlaştırmaya da en azından zorlaştırmaktadır. Bu, hali hazırda her “sosyalist” ulusun gündeminde olan en acil siyasal sorunlardan birisini varsayar: Devlet gücünü ele geçirmek fakat kapitalist bir pazar tarafından belirlenen ve yönetilen bir dünyada iş görmeye devam etmek suretiyle toplumun içsel yeniden yapılanmasını nasıl korumalı? Bu, bir devrimci pratik sorundur ve farklı sosyalist ülkeler bunun için farklı yaklaşımlar yeğleyeceklerdir. Ve bir bütün olarak dünya sisteme açık olan seçeneklere ilişkin çok az analiz vardır. Kapitalist üretim tarzındaki dinamik devrim fikrini ikincil plana atarak, Wallerstein bizi sadece öz -korumayı amaçlayan bir sabit-devlet sistemiyle baş başa bırakır. Bu kırılmaz içsel mantık, sistem ihtiyaçlarının bir şekilde karşılandığını varsayar fakat önceden bildirilen sistemik “ihtiyaçlara” yanıt vermeleri durumu hariç, bunların nasıl karşılandığının sosyolojik bir analizini sunmaz.

Diğer sistem kuramlarında olduğu gibi, Wallerstein’in şemasında da örtük bir gönüllülük vardır. Tek tek uluslar sistemi gözlemler ve

kendilerini dünya sistem içerisinde bir bölgeden diğerine çıkmaya izin verecek politikalar geliştirirler. Bu siyasal gönüllülüğe yol açar fakat sadece dünya ekonomisi bağlamında. Wallerstein, özde tamamen ekonomik olmayan devletlerarasındaki siyasal veya askeri rekabeti önemsemez. Dahası, ekonomik açıdan mobilize olmuş sosyal sınıflar da dünya sistemin işleyişini gözlemler ve kendilerini daha avantajlı bir pazar pozisyonuna sokmaya çalışırlar. Böylece onlar, devlete karşı veya birbirlerine karşı silahlanabilirler veya diğer uluslarla karşılaştırdığında kendi pozisyonlarını benimsemesi için devlete baskı uygulayabilirler. Devrimler, bu modelde, dünya pazarına daha fazla katılımlarında devleti bir engel olarak gören siyasal açıdan mobilize olmuş sınıfların yanıtlarıdır.

Wallerstein, devlet gücünün, temelde, belirli bir toplumdaki egemen sınıfın gücünün bir işlevi olduğunu savunur. Ona göre, kapitalist bir dünya ekonomisinde, mülk sahibi iki anahtar fonksiyonu yerine getirecek bir devlet ister: (1) Artan kârdan daha düşük bir maliyetle pazarın “özgürlüğünü” sınırlamak veya genişletmek suretiyle pazarda avantaj elde etmek veya avantajını korumak için ona yardım etmesi, (2) Böyle bir devlet olmadığında elde edebileceğinden daha büyük bir oranda artı-üründen pay almasında ona yardım etmesi ve tabii ki yine sonuçta artan kârdan daha düşük bir maliyetle (Wallerstein, 1980: 113). Bu suretle, Wallerstein, devlet gücünün, diğer uluslardaki diğer mülk sahipleriyle ve kendi uluslarındaki mülk sahibi olmayanlarla karşılaştırıldığında egemen sınıfın siyasal kurumları kendi avantajlarına mobilize etme kapasitesinin bir ifadesi olduğunu ileri sürer. Devlet, dünya ekonomisi içerisinde katılım için mobilize olan mülk sahibi bir sınıfın siyasal bir aracı olmaktan daha fazla bir şey değildir. Wallerstein’in deyimıyla, “devlet gücü, dünya ekonomisinde devletin mülk sahibi-üreticilerinin ekonomik rolüyle ilişkilidir” (Wallerstein, 1980: 113).

Wallerstein, bu basit sistemik buyruktan hareketle devlet gücüne ilişkin beş ölçü bina eder: (1) Mercantilizm: dünya pazarında rekabet edebilsinler diye devlet politikasının mülk sahibi-üreticilere doğrudan yardım edebildiği derece, (2) Ordu: devletlerin diğer devletlerin benzer şekilde davranma yetilerini etkileyebildikleri derece, (3) Kamu maliyesi: Devletlerin kârları tüketmeden bu ödevleri yerine getirmek için kaynaklarını harekete geçirebildikleri derece, (4) Bürokrasi: Devletlerin taktiksel kararların hızla gerçekleştirilmesine izin verecek idareler yaratabildikleri derece ve (5) Sınıf mücadelesi: Çalışan bir “hegomonik

blok”un böyle bir devletin istikrarlı desteklerini oluşturması için siyasal yönetimin mülk sahibi-üreticiler arasında bir çıkar dengesini yansıttığı derece. Böylece, devletin siyasal kurumları bile ulusun dünya ekonomisi içerisindeki pozisyonunun ve yörüngesinin ifadeleridir. Tamamen siyasal veya kültürel kaynaklar dünya ekonomisi için mobilize olmaya katkıda bulunan şeyler olarak yorumlanır.

Böyle bir devlet görüşü başarılı bir devrim kuramı kurmak için yetersizdir. Wallerstein, devlete kaynakların tarafsız bir edilgen dağıtıcısı olarak rol veren bütün sosyal psikolojik kuramların ya da sosyal sistemler kuramının sergilediği gibi devleti hedef-yönelimli siyasal aktivitelerin koordinatörü olarak görmeyi ya da tamamen entegre olmuş bir sosyal sistem içerisindeki siyasal meşruiyet ambarı olarak nerdeyse tamamen Hegelci bir devlet yüceltmesinin tuzağına düşmez. Fakat Wallerstein devleti uluslararası pazar güçlerinin ikinci dereceden bir olayına indiriyor gibi görünmez. O, devletin gücünün artı-ürünün miktarına ve kapitalist sınıfın endüstrinin devlet tarafından korunması talebine ve uluslararası ticaretteki rollerine bağlı olduğunu savunur. Bu argüman, direkt olarak Polanyi'nin devletin pazarın gelişmesiyle ilişkisi üzerine olan analiziyle tezat oluşturur. Polanyi pazarı siyasal aktörlerin yaratması olarak görürken, Wallerstein mercantilismi kapitalist dünya ekonomisinin bir sonucu olarak açıklar; buna göre mercantilizm, ekonomik olarak mobilize olmuş sınıfların devlet politikalarını *kendi* çıkarlarının (devletin değil) maksimize edilmesi yönünde yönlendirilmesi çabasıdır. Wallerstein, “modern dönemlerde belirli devletlerin ekonomik gelişmesinin onların bir dünya ekonomisindeki rollerinin bir fonksiyonu olageldiğini” ve “böyle devletlerdeki siyasal gelişmelerin, belirli bir dönemdeki bu dünya-ekonomisinin koşulunun çeşitli grupları için yarattığı sonuçlardan doğan baskıları yansıttığını” iddia eder (Wallerstein, 1974: 101).

Tarihsel konuşulacak olursa, bu tür argümanlar onu derin sulara götürür. Skocpol'un ileri sürdüğü gibi (1977), Wallerstein şunu savunuyor görünüyor: Merkez alanlar güçlü devletlerle sonuçlandılar. Çünkü çok miktarda vergilendirilebilecek artı-ürün vardır ve egemen kapitalist sınıflar endüstri için ve uluslararası ticareti kontrol edebilmeleri için devlet koruması isterler; diğer taraftan, çevre (periphery) zayıf ya da var olmayan devletlerle sonuçlanırlar çünkü çevre dünya ticaretinden az pay

alır ve onun egemen kapitalist sınıfları merkez (core) alanların tüccarlarıyla doğrudan ilişkilerden vurgun yapmayla ilgilenir.

Ama böyle bir argüman Wallerstein'ı güvenilir tarihsel çıkarsamalara ve kuramsal yetersizliklere götürür. Devlet yapılarının pazar güçlerine indirgenmesi Wallerstein'ı en güçlü devletlerin merkez alanlarda doğmasını öngörecektir bir analize yönlendirir ki, bu alanlar ekonomik olarak hâkimdirler ve kaçınılmaz olarak kapitalist sınıfların çıkarlarına hizmet ederler. Dolayısıyla, böyle bir tartışma instrumentalisttir; Hollanda devletinin “original olarak üretim alanında kazandıkları ve sonra ticaret ve maliyeye genişlettikleri ekonomik bir hegemonyayı pekiştirmek için Hollanda burjuvazisi tarafından kullanılan temel bir araç” olduğunu yazdığı gibi (Wallerstein, 1980: 65).

Bu problemler Wallerstein'ın mutlakıyeti ele alışında çok daha fazla belirgindir. Mutlakıyet, bir merkez değil, yarı-çevre (semi-periphery) olgusuydu; İsveç, İspanya ve Fransa'da siyasal seçkinler, ekonomik geriliği ekonomik güçlerden ziyade askeri güçlerle pazara egemen olabilecek güçlü siyasal kurumlar yaratarak telafi etmeye çalıştılar. Buna karşılık Hollanda ve İngiltere devletleri zayıftılar. Wallerstein, mutlakıyetçi devletin özünde kapitalist olduğunu, nitekim bu ülkelerin kapitalist dünya ekonomisine katılım sağlamakta olduklarını ileri sürer. Fakat bu (düşünce), tüm kurumların kapitalist dünya ekonomisinin gelişmesiyle kendilerini dönüştürdükleri veya daha doğru bir ifadeyle onun tarafından dönüştürüldükleri yönündeki Wallerstein'ın sistemik simetrisinden türer. Mutlakıyetçilik, daha doğru bir şekilde, bu kapitalist dünya ekonomisini yeniden yönlendirmek, onu dünya imparatorluğa boyun eğdirme, kapitalizmi yolunda durdurmak için dizayn edilen siyasal bir formasyon olarak gözlemlenir. Bu anlamda mutlakıyet, kapitalizmin ilk siyasal nefesi olmaktan ziyade feodalizmin en son soluğuydu (Bu soruna 6. Bölümde yeniden döneceğim). Daha da önemlisi, kapitalist dünya ekonomisi gibi uluslararası ekonomik bir kurum ile mutlakıyetçi devletin feodal siyasal kurumu arasındaki ayrılma, bize, siyasal ve ekonomik düzlemler arasında, uluslararası ve ulusal arenalar arasında ki bu arenalarda sosyal değişim ve devrimin diyalektik prosesleri birbirlerine yol bulabilirler, analitik bir *ayrılma* sağlar.

Eğer mutlakıyetçi devletleri, ulusu dünya ekonomisine daha avantajlı bir katılım için mobilize etme yönündeki siyasal çabalar olarak anlamaktan

ziyade ölmekte olan aristokrasiler tarafından girişilen feodal tepkiler olarak anlamış olsaydı, Wallerstein'in devrim kuramı daha iyi desteklenmiş olabilirdi. On yedinci yüzyıl ortalarındaki devrimler, iş ve ticareti zorlamak ve *raison d'état* adına geleneksel özgürlükleri kısıtlamak için, kısmen, mutlakiyetçi monarkın çabaları tarafından harekete geçirilen siyasal muhalefet koalisyonları tarafından gerçekleştirilen ayaklanmalardır. Kapitalist olanlar mutlakiyetçi monarşiler değillerdi; onlar feodaldiler. Ama bu monarşilere karşı oluşan siyasal muhalefet koalisyonları tamamen farklı elementlerden meydana gelmişlerdi ki bunların arasında ticaret üzerindeki kraliyet sınırlamalarını kaldırmaya ve ulusun kapitalist dünya ekonomisine katılımını daha fazla arttırmaya çalışan kesinlikle kapitalist *olan* gruplar da vardı.

Son olarak, Wallerstein, kararlı bir şekilde genelde kültürün, özelde de ideolojinin rolünü küçümser. Kültüre herhangi nedensel bir önem atfetmekten kaçınılır ve işlevsel olarak egemen güçler tarafından onların seçimleriyle şekillendirilecek şekilde uysal görülür fakat kültürün kendisinin nasıl şekillendiğine ilişkin bir kavrayış sunulmaz. “Yerel egemen sınıflar herhangi bir düşük seviyeli sınıfın henüz yeni başlamış sınıf-bilinci tarafından tehdit edildikleri zaman yerel kültür üzerine vurgu yerel içsel çatışmayı saptırmaya iyi hizmet eder” (Wallerstein, 1974: 101). Kültür, bu modelde, derin ekonomik akımların sığ bir yansımasıdır. Kültürler, “insanların politiko-ekonomik çıkarlarını ve dürtülerini ifade etmek, saklamak zaman ve mekanda genişletmek ve anılarını korumak için bu çıkar ve dürtülere kıyafet giydirme yollarıdır” (Wallerstein, 1980: 65). Kurtların kuzu postuna bürünmeleri gibi maddi çıkarlar da ideolojik kıyafetler giyerler; bundan başka, “sistemlerin kendileri hakkında ifade ettikleri ideolojik tasvirler asla gerçek değildir” (Wallerstein, 1980: 32).

Fakat bu görüş, bu ideolojik tasvirler hakkındaki esası gözden kaçıır. Belki onlar sadece görünüşte asla gerçek değillerdir. Onlar, bir halkın sembolik simgeleri oldukları bu yüzeysel seviyenin altında son derece gerçekler. Kültürün rolünün bu az takdiri, devrimci aktivitede motive edici bir güç olarak ideolojiye çok az yer bırakır; kültürün kendisi dünya ekonomisinde çok küçük bir role sahiptir, pürüzlü kenarları yuvarlaklaştırmada hariç.

Wallerstein'in hırsı devrimleri kendisiyle tam olarak açıklamada bu kuramın kapasitesini aşırsa da, Wallerstein'in dünya sistem kuramı bizim

devrimi anlayışımız açısından kritik derecede önemlidir. Çünkü Wallerstein bütünleşmiş bir varlık olarak dünya tarihi araştırmalarına yeniden hayat kazandırdı -her biri belirli bir geleceğe doğru farklı aşamalardan geçerek ilerleyen, birbirinden ayrı ve farklı, birbirinden kopuk parçalar olarak tarih değil, tersine birbiriyle bağlantılı ayrı parçalardan oluşmuş, tek, bütünleşmiş bir bütün olarak tarih Wallerstein'in kuramı, devrimlerin içinde meydana geldiği uluslararası bağlamı görmezlikten gelmeyi imkânsızlaştırmaktadır, devrimler tam olarak sadece uluslararası bağlam içindeki yerleriyle açıklanamazlar da.

Bu anlamda, Wallerstein'in dünya sistem kuramı önceki yapısal-olmayan devrim kuramları üzerinde önemli bir sıçrama yapar. Onun yapıtları, Polanyi ve Trotsky'inkiler gibi kapitalizmin ulusal ve yerel üniteleri dönüştürmeye muktedir bir dünya olgusu olduğu yönündeki Marxist düşünce üzerine inşa edilir. Uluslararası ekonomik bağlam, kapitalist dünya ekonomisi, sosyolojik bir devrim kuramının üç esas analiz derecelerinden birisini sağlar; o, yapısal bir analiz için temeldir. Herhangi tek bir ülke içerisindeki bir devrim, o ülkeyi kapitalist dünya ekonomisi içerisine yerleştirerek anlaşılacak zorundadır; o devrim aynı zamanda direkt olarak sadece dünya ekonomisiyle ilgili olmayan faktörlerle de açıklanacak olsa bile.

Kaynakça

- ANDERSON, Perry (1974) *Lineages of the Absolutist State*. London: New Left Books.
- BLOCK, Fred and SOMERS, Margaret (1984) *Beyond The Economic Fallacy: The Holistic Social Science of Karl Polanyi*. In *Vision and Method in Historical Sociology*, T. Skocpol, ed. New York: Cambridge University Press.
- COLLINS, Randall (1981) *Sociology Since Midcentury*. New York: Academic Press.
- DUNN, John (1972) *Modern Revolutions: An Introduction To The Analysis Of A Political Phenomenon*. New York: Cambridge University Press.
- EDWARDS, Thomas (1982) *Combined and Uneven Development*. London: New Left Books.
- EVANS, Peter (1975) *Industrialization and Imperialism: Growth and Stagnation on the Periphery*. *Berkeley Journal of Sociology*, 20.
- GIDDENS, Anthony (1985) *The Nation State and Violence*. Berkeley: University of California Press.

HERMASSI, Elbaki (1980) *Third World Revolution Reassessed*. Berkeley: University of California Press.

HOBBSBAWM, Eric (1962) *The Age of Revolution, 1789-1848*. New York: New American Library.

KIMMEL, Michael (1988) *Absolutism and Its Discontents: State and Society in Seventeenth Century France and England*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.

LOWY, Michael (1982) *The Politics of Combined and Uneven Development: The Theory of Permanent Revolution*. New York: New Left Books.

MARX, Karl (1978) *The Marx - Engeles Reader* (2nd ed.), Robert Tucker, ed. New York: Norton.

POLANYI, Karl (1957) *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press.

SKOCPOL, Theda (1977) Review of Wallerstein's Modern World System. *American Journal of Sociology*, 82(2).

STINCHECOMBE, Arthur (1978) *Theoretical Methods in Social History*. New York: Academic Press.

THOMAS, Keith (1975) Review of Wallerstein's Modern World System. *New York Review of Books*, October.

TILLY, Charles (1985a) War Making And State Making As Organized Crime. In *Bringing the State Back In*, Peter Evans, Dietrich Reuschmeyer and Theda Skocpol, eds. New York: Cambridge University Press.

TILLY, Charles (1985b) *Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons*. New York: Russell Sage Foundation.

TROTSKY, Leon (1959) (1932) *The History of the Russian Revolution*. New York: Doubleday.

WALLERSTEIN, Immanuel (1974) *The Modern World System*, vol. 1. New York: Academic Press.

_____ (1979) *The Capitalist World Economy*. New York: Cambridge University Press.

_____ (1980) *The Modern World System*, vol. II. New York: Academic Press.

_____ (1984) *The Politics of the World Economy*. New York: Cambridge University Press.

_____ (1989) *The Modern World System*, vol. III. San Diego, CA: Academic Press.

WALTON, John (1984) *Reluctant Rebels: Comparative Studies of Revolutions and Underdevelopment*. New York: Columbia University Press.

WEBER, Max (1961) *General Economic History*. New York: Collier.

WOLF, Eric (1982) *Europe and the People Without History*. Berkeley: University of California Press.